

د ژبسوني آرونه

(د ژبي د تدريس اصول)

څپرندوی عبدالغفور لېوال

هغه کتابونه چې سمسور ووبپاڼې پرليکه کړې او يا يې پرليکه کوي، نور څوک يې
پرليکه کول اجازه نه لري

WWW.SAMSOOR.COM

لومړی څپرکی

د ژبښوونې ارزښت
د لوستلو د زده کړې ارزښت
د ژبښوونې ساحه
مورې ولې غواړو چې ماشومان موليک - لوست زده کړي
د يوه ښه لوستونکي ځانگړنې
د ماشوم ذهني وده
هغه ټسټونه چې لوست ته د ماشوم چمتوالي څرگندوي
د لومړنيو زده کړو پروگرام ته يو عمومي نظر
الف - قرائت
د لومړنيو زده کړو پروگرام د قرائت په اړه وايي
له افادې سره د زده کوونکو عادي کول
ليکنې (تحريري) افاده

دوهم څپرکی

د زده کوونکو ترمنځ فردي توپيرونه او په دغه برخه کې د ښوونې او روزنې د اړونو دريځ
اورېدل
د اورېدلو په اړه څو وړانديزونه
د غوږ نيولو لاملونه
د يوه ښه اورېدونکي ځانگړنې
په بېلا بېلو ټولگيو کې د اورېدلو د مهارت د ښه کولو لپاره څو وړانديزونه
له لومړنيو ټولگيو څخه پورته ټولگيو کې د اورېدلو د مهارت د تدريس په اړه ځينې
وړانديزونه

درېيم څپرکی

ژبښوونه

الف- ژبښوونه په لومړنيو ټولگيو کې

ب- د لوړو ټولگيو ژبښوونه

څلورم څپرکی

ليکل

لومړی ټولگی

په ليکلو کې ځينې د پام وړ ځانگړنې

په لومړيو او دوهمو ټولگيو کې د ليکلو د مهارت وده او د هغې لارې چارې

لنډيز

پنځم څپرکی

په لومړنيو ټولگيو کې خبرې او د افادې قوه

افاده او خبرې کول په لوړو ټولگيو کې

په لوړو ټولگيو کې د ليکنې افادې بڼه والی

وينا (تقريري افاده)

اخځليکونه

يادښت

د ژبښوونې ارونه ، زما دلېسانس د دورې مونوگراف دی ، چې پر ۱۳۷۹ لمريز کال مې ليکلی و. لارښود استاد مې ښاغلی پوهنمل غلام نبي فراهي و. هغه مهال په دې اړه دکابل پوهنتون د ژبو او ادب پوهنځي لپاره اړتيا وه ، چې د ژبښوونې دارونو د لوست په اړه د زدکړې دورې يو پايلیک وليکل شي ، چې هغه مهال دا چاره ماته راوسپارل شوه . له هغې ورځې څخه نږدې څوارلس کاله تيريري ، دا کتاب زما د ځانگړي کتابتون په يوه کونج کې ترخاورو او دوړو لاندې پروت و ، تردې چې زموږ تکړه فرهنگي ملگري ښاغلي صادق ژرک او دهغه د غورځنگ ملگرو ورڅخه دورې وڅنډلې ، چې دادی چاپ او ستاسو په لاسونو کې دی . ددې کتاب په اړه لاندینی يادونې ضروري دي ، چې هيله ده ترلوستلو مخکې يې په پام کې ولریئ :

کتاب په هماغه ليکدود خپريږي ، چې هغه وخت ما پرې ليکل کول ، زه باور لرم چې په دې څوارلسو کلونو کې به زما په ليکدود کې بدلون راغلی وي ، ځکه دهرې ژبې ليکدود د لابنه پوهاوي ، لنډون ، او اسانتيا لپاره بدلون مني او ورسره د ليکوالو د ليکلو په سبکونو کې هم بدلون راځي .

په کتاب کې څو ځايه دهغه مهال دود (معمول) تدریسي نصاب څرنگوالي ته اشارې شوي دي ، چې په هغو کلونو کې دهېواد په ښوونځيو کې تدریسېده ، ځکه خودغه بېلگې پر اوسمهالي نصاب د تطبیق وړ نه دي ، خو د بېلگه يې شننې لپاره لاهم کاريدلای شي .

دا کتاب د ژبښوونې په برخه کې يوه ابتدايي لارښوونه وگڼئ ، که ځوان خپرونکي پر دې تاداو دنورو ډېرو اېښودواو دشوي کار دنيمگړتياوو د سمون په نيت دا سکالو لاپسې بډايه کړي ، باور لرم چې د پوهنې او زده کړې په برخه کې به يې يوه ملي هڅه کړې وي .

په پای کې له درنو : صادق ژرک او د غورځنگ له نورو ملگرو څخه مننه کوم ، چې ددې رسالې چاپ ته يې اوږه ورکړه ، له گران همکار خپرنډوی رفيع الله نيازي څخه مننه چې ددې کتاب په بيا کتنه کې يې خپله ملگرتيا وپاللله .

هيله ده ، چې دغه کوچنی هڅه په ډير څه و شمارئ

خپرنډوی عبدالغفور لېوال

۱۳۹۲ - سلواغه - ۱۵

دلار بنود استاد نظر

دغه ليكل شوی مونو گراف د پښتو خانگي د تکره او با استعداد زده کوونکي بناغلي عبدالغفور لېوال هڅه او زیار دی. نوموړي په خپله دې رساله کې ډیر په زړه پورې او نوي مسایل خپرلي دي، چې کار يې د قدر وړ دی.

د پښتو خانگي په بحثونو کې یو هم د ژبې د تدریس اصول دي، چې په تېره بیا هغو محصلانو ته یې زده کړه ډیره مهمه ده چې د بنوونکیو په توگه کار ترسره کوي. هره پوهنه د ورزده کولو خپل اصول او تدریسي ځانگړنې لري. په لوی سر کې د ساینسي او تجربی علومو تدریس له ټولنیزو او بشري علومو سره متفاوت دي. بیا په بشري علومو کې د ژبې تدریس خپلې ځانگړنې او میتودونه لري، چې بناغلي لېوال په خپله دې رساله کې دهغو پر څرنگوالي خپرنه کړې ده.

زه باور لرم، چې په راتلونکي کې به دغه رساله د ژبې د تدریس په برخه کې یوه د پام وړ سرچینه وي.

زه د دې ترڅنگه چې دغه رساله دلېسانس دورې د بريالۍ پای ته رسوونې لپاره کافي او وړ بولم، ټینگار کوم، چې دغه په زړه پورې رساله چاپ او خپره شي. د پیداگوژیکو علومو مینه وال به د دې رسالې له چاپ او خپراوي څخه بشپړه گټه پورته کړي. زه د دې رسالې د لیکلو پرمهال د بناغلي لېوال هراړخیزې هڅې ستایم او په راتلونکي کې یې د لاه پرو بریالیتوبونو غوښتونکی یم.

په درناوي

پوهنمل غلام نبي فراهي

۲۴-۴-۱۳۷۹ ه. ش

کابل پوهنتون

د ټولنيز پرمختگ بنسټ فرهنگ او د فرهنگ بنسټ ژبه ده.

سرېزه:

ژبښوونه د اوسمهالې پوهنې له هغو بنسټيزو توکيو څخه ده، چې دهغې د ارونو په اړه له اوږده مهاله را په دېخوا د نويو زده کړو او تجربو پر بنسټ نوي اندونه او نظريات رامنځته کيږي، داسې گروهه شته چې د بشر لومړنۍ ځانگړنه ژبه ده او له فلسفي پلوه د نړۍ ليد (شناخت، معرفت) له غوره او مهمو لاملونو څخه يوه هم ژبه ده. ژبه په فطري او طبيعي بڼه له کورنۍ څخه زده کيږي، خو کله چې دهغې د زده کړې په اړه د ښوونې سکالو را وړاندې شي، نو لرغونتيايي د ليک تر رامنځته کېدو هم پخوا زمانې ته رسيږي. په مصري، چيني، هندي اريايي، رومي او يوناني مدنيتونو کې ژبښوونه د پوهنو له لومړنيو ښوونو څخه ده، په زړه اوستا کې د سنسکرت ژبې د زده کړې په اړه يادونه شوې ده او د "پاښيني" څلورزره کلن پښويز اثر خو دا جوتوي چې په زړه اريانا کې ژبښوونې او ژبپوهنې ته څومره پام کېده.

د يونان په طلايي مدنيت کې د سوکرات له لارښوونو نيولې بيا د اپلاتون تر اکاډمۍ او د ارستو تر کتابونو پورې د ژبښوونې په اړه بېلا بېل بحثونه ليدلای شو، چې د گڼو نورو پوهنو په شان يې لومړنۍ اکاډميک بنسټځای هم همدا مدنيت گڼلای شو. د ژبې تدريس (ژبښوونې) له هغه مهاله تر ننه پورې بېلا بېل پړاوونه وهلي، چې په شلمه پېړۍ کې د يوې جلا پوهنې په توگه د نوي ارواپوهنې رامنځته کېدلو هم ورسره مرسته وکړه، د ښوونې او روزنې ارواپوهنه هغه مهال په جدي بڼه را وړاندې شوه چې بشريت د دغو دواړو ټولنيزو ښکارندو (پديدو) جدي اهميت ته متوجه شو او ټيک همدا مهال و، چې د ژبښوونې په اړه هم نوې تجربې او نوي معلومات مطرح شول.

دغه مسله هغه مهال نوره هم د پام وړ شوه، چې د ښوونې او روزنې په بهير کې د لومړي شرط او اړ په توگه د مورنۍ ژبې سمه زده کړه د يوې اړتيا په توگه ومنل شوه او دا يې وپتېيله چې تر هر څه مخکې ښايي ژبه زده کړو. په دې اړه زما ځانگړې مينه او خوره وه مطالعه له پخوا څخه موجوده وه او د ځينو مسايلو په اړه مې څه نا څه يادښتونه هم ساتلي وو. همدا چې د پوهنځي په څلورم کال کې د مونو گراف ليکلو اړتيا رامنځته شوه، نو ورسره څو نورو لاملونو دې ته وهڅولم چې په دغه برخه کې دې دا کوچنۍ رساله وليکم.

لومړی دا چې په څلورم ټولگي کې موږ په دې اړه (د ژبې د تدريس اصول) په نامه يو مضمون لوست او د دغه لوست درانه استاد ښاغلي پوهنيار غلام نبي فراهي راته په دې اړه

د یادښتونو د تنظیم او راټولولو هدایت راکړ، له بلې خوا زما په ځانگړي کوچني کتابتون کې ځینې داسې کتابونه، مجلې او خورې ورې مقالې لاسته راغلې، چې له هغو څخه مې ددې رسالې د لیکلو پرمهال گټه اخیستلای شوه، همدا راز له یو لړ پوښتنو گروپونو وروسته راته ښکاره شوه، چې په دې اړه تر اوسه کوم جلا مونیو گراف یا کتاب په پښتو ژبه نه دی کښل شوی (او که وي هم نو ماته به نه وي ښکاره) ځکه خو په دې اړه د څه لیکلو هڅه راته ډېره بې گټې ونه برېښیده، نو هماغه و، چې پر لیکلو مې پېل وکړ او وخت ناوخت مې له خپل لارښود استاد سره په دې اړه مشورې وکړې، چې درنو لارښوونو یې ددغې رسالې په بشپړتیا کې راسره ډېره مرسته وکړه. دا لیکنه پینځه څپرکي او څلور دېرش لوی او واړه سرلیکونه لري. په لومړي څپرکي کې د ژبښوونې ارزښت او ځینې هغه میتودونه څېړل شوي، چې له ماشوم سره د ژبې د زده کړې په برخه کې مرسته کولای شي. دوهم څپرکی دا څرگندوي چې زده کوونکي څه ډول کولای شي د ژبښوونې له چارې څخه سمه گټه واخلي. په درېیم څپرکی کې په بېلا بېلو بڼو د ژبښوونې چارې په ټیټو او لوړو ټولگيو کې څېړل شوي دي. څلورم څپرکی د لیکلو په اړه څرگندونې لري او په پینځم څپرکي کې د ژبني افادې یا (خبرواترو) د ښو ترسره کولو په اړه یادونې شوې دي.

په دې لیکنه کې له هغو سرچینو څخه پرته چې د رسالې په پای کې ښوول شوي، د لیکوال ورځنۍ تجربې او لیدنې، له استادانو څخه پوښتنې او بحث او د دوستانو مشورې هم گټورې وې، چې ښايي هېرې نه شي. په پای کې غواړم له خپلو ټولو درنو استادانو څخه، چې په څلور کلنه زده کړه کې یې زه نازولی یم مننه وکړم. ښاغلی استاد صابر خویشکی او ښاغلی استاد جمعه گل لورین، خود ډېرې مننې وړ ځکه دي، چې د ژبې په اړه مې ډېر څه له دوی څخه زده کړي دي. زما دروند مشر ښاغلی استاد محمد بشیر دوديال هم د مننې وړ دی، چې د رسالې په تخنیکي چارو او مانيزو لارښوونو کې یې ډېره مرسته راسره کړې ده، خپل لارښود استاد محترم پوهنیار غلام نبي فراهي یو ځل بیا په مننه لمانځم، چې د زده کړې او مونیو گراف لیکنې په ټوله دوره کې یې په خورا صمیمي او مینه ناکه ژبه راته لارښوونې کړې دي.

له ټولو نه په مننه او لمانځنه

عبدالغفور لېوال

کابل پوهنتون ۱۳۷۹/۴/۱۵

لومړی څپرکی

د ژبښوونې ارزښت

د کوچنیانو او لویانو لپاره د ژبښوونې ښوونیز نصاب او د وگړو په رویه او اکر، په تېره بیا په پرمختیایي هېوادو کې ډېره د پام وړ خبره ده، د یوه ستر ښوونکي په اند د ژبې ارزښت له هغو ټولو سامان الاتو څخه زښت زیات دی، چې په دې دوه زرو کلونو کې رامنځته شوي دي، ځکه چې ژبه د وگړو د ورځني ژوند یو ضروري توکی دی او ژبه د وگړو ترمنځ په ورځني ژوند کې د افکارو د تبادلې او تنظیم وسیله ده.

مخکې له دې چې لوستل رامنځته شي، ښکاره ده چې باید لومړی لیکل کېدونکي څیزونه د بشر په لاس کې وي او مخکې له دې چې لیکنې راښکاره شوې وي باید چې کلمات او یو ځانگړی اند له وگړي (فرد) سره موجود اوسي، نو له همدې ځایه لیدل کېږي چې ژبه کومه نوې اختراع او موندنه نه ده، بلکې دا د بشر یوه ډېره پخوانۍ وسیله او لرغونې فعالیت دی. ان دا چې ژوي هم د ځینو نښو په څرگندولو او د ځینو ټاکلو غږونو په اوچتولو خپلې اړتیاوې ښکاره او جوتوي، د بېلگې په ډول یو څاروی دا جوتوي چې وږی دی، نو غږ د وسیلې په ډول کاروي، خو په دې نه توانېږي چې د خپلې خوښې خواږه وغواړي، خو دا یوازې بشر دی چې له ژبې څخه د افکارو د تبادلې د یوې وسیلې په ډول کار اخلي او د هغې په واسطه خپل افکار له خپلو شاوخوا نورو وگړو سره شریکوي.

نننی تمدن او پرمختیاوې له مخاېرې او د افکارو د تبادلې له وسایلو پرته هېڅ ممکن نه دي، یعنې که ژبې او د هغې په اړوند نورو وسایلو، لکه: راډیو، جرایدو، تیلیفون او نورو وجود نه درلودای، نو ننني تمدن به وجود نه درلود. له دې کبله چې ژبني فعالیتونه د هر ښوونځي د زده کړې نصاب جوړوي، نو ځکه کوچنیانو ته پکار دي، چې تر هر څه دمخه په خپله ژبه کې پوره وړتیا او مهارت ترلاسه کړي، په دې ډول به دوی د خپل گروپ فعال غړي وشمېرل شي، یعنې پکار ده چې د کوچنیانو لپاره ژبه که د ویلو په بڼه وي یا د لوستلو په بڼه، باید دا ورته د ښوونځي او د کور د فعالیتونو مهم جز وگرځول شي.

ژبه د کار د ترسره کولو (خبرو کولو، لوستلو، اورېدلو، لیکلو او تفکر) لپاره کارول کېږي. ژبه د هغو مهارتونو له جملې څخه ده چې باید زده کړای شي.

د ټولني هر نورمال وگړي په یوه نه یوه ژبه خبرې کوي، څوک په پښتو، څوک دري، څوک انګلیسي او فرانسوي او همداسې په نورو ژبو گږېږي، یعنې ژبه په ټوله نړۍ کې پکار ده، خو عینې ژبه په ټوله نړۍ کې دود نه ده، ان دا چې زموږ په هېواد کې دوه رسمي ژبې شته چې پر هغو سربېره نورې ژبې، لکه: بلوچي، ترکمني، پشه یي او نورې هم لرو. دغه ژبې هم د هېواد په بېلا بېلو سیمو کې ویوونکي لري. همداراز په یوه ژبه کې نظر بېلا بېلو سیمو ته توپېرونه شته، د بېلگې په ډول ایراني فارسي، د کابل له فارسي سره ډېر توپیر لري. کوچنیان هم د خپلو کورنیو د چاپیریال پرته د ژبې د ښه کارولو، د لغاتو پیژندنه، د کتابونو او مجلو پیژندنه او د ژبې د زده کړې د نورو وسایلو په نظر کې نیولو سره چې د ژبې په زده کړه کې

ارزښت لري، له يو بل سره توپير لري. ژبه خپله ريښه له علايمو او سمبولونو څخه را پيلوي يا په بل عبارت سمبولونه او علايم د ژبې بنسټ جوړوي، چې دغه سمبولونه او علايم د ټولني له خوا منل شوي او د هغو په مانا موافقه شوې ده، د بېلگې په ډول کله چې مور وایو (پسه) نو زموږ موخه له يو ډول کورني څاروي څخه ده چې وړې لري، بې ازاره دی، مور ته گټور دی او مور ټول يې په همدې نوم (پسه) يادوو. خو که د بېلگې په ډول مور موافقه کړې وای، چې فرضاً همدا څاروی د (څوکی) په نوم وپېژنو، نو څاروی به هماغه و، خو نوم به يې دا بل و.

د داسې ويونو او لغاتو ښوونه، لکه: پسه او څوکی کوچنيانو ته ډېره اسانه ده، ځکه چې دوی د داسې لغاتو (ويونو) مانا او مقصد ليدای شي، خو د ځينو لغاتو (ويونو) مانا او د هغو ښوونه کوچنيانو ته ستونزمنه ده، لکه: (دیمو کراسي) ځکه د دیمو کراسي په شان کلمات او لغتونه کوچنيانو ته مجمل وي، دوی يې نه ليدای شي او نه يې مقصد پېژني، دا کلمات صرف د مفاهيمو لپاره کارول کيږي، دا د داسې شيانو نومونه نه دي، چې مور يې وينو يا يې ترسره کوو.

ژبه يوه ټولنيزه وسيله ده، خو که مو په کوم غره کې په يوازيتوب ژوند کولای، نو هېڅکله به خبرو ته اړ نه واست، ځکه څوک به نه وو چې ستاسو خبرو ته يې غوږ نيولای وای. ژبه د افکارو د تبادلې لپاره ده، ژبه د حقايقو د بيان لپاره ده او بلاخره ژبه د ارثي ثقافت د لېږدولو لپاره وسيله ده. هغه وخت چې وگړو له ليک لوست سره بلدتيا نه لرله، مشرانو او سپين ږيرو به د پخوا زمانو نکلونه ماشومانو ته بيانول او هغوی به هغه زده کول او نورو نسلونو يا بل نوي کول ته به يې نقلول، هغه وخت تاريخ سينه په سينه د وختونو په کړلېچونو کې لېږدول کېده، خو کله چې ليک رامنځته شو، په تېره بيا کله چې د طباعت فن رواج شو، تاريخ وليکل شو او د زمان په حافظه کې ثبت شو، همدارنگه رياضي، ساينس او ان دا چې ځينو اوامرو کې اسانتياوې رامنځته شوې.

د لوستلو د زده کړې ارزښت:

لوستل هغه کونجی ده، چې د کتابونو وړ زموږ پر مخ را پرانيزی، يا په بله وينا: لوست هغه وسيله ده چې دهغې په واسطه کوچنيان ښوونه او رزونه زده کوي. په حقيقت کې لوستل د ښوونې او روزنې بنسټ جوړوي، که يو څوک لوست ونشي ويلای، نو له تاريخ، جغرافيه او نورو ساينسي مضامينو څخه هېڅ نشي زده کولای او نه هم پرې پوهېداى شي. څوک چې د لوستلو په مهارت کې وروسته پاته وي، هغه له ښوونې او روزنې څخه پوره گټه نشي پورته کولای.

د افغانستان د لومړنيو زده کړو پروگرام چې د لومړنيو ښوونځيو په بېلابېلو ټولگيو کې د بېلابېلو مضامينو تدريس او درسي ساعتونه ټاکي، په دري ژبو سيمو کې په يوه اونۍ کې ۱۲ ساعته دري ژبه او پښتو ژبو سيمو کې ۱۲ ساعته پښتو لوست تدريسوي، دا د رياضي د لوست پرتله درې ځلې زيات وخت دی. * د ښوونځي لومړی کال د سواد د ودې لپاره دی. کله چې مور لوستي (باسواد) وایو، نو زموږ مقصد

* يادونه: دا کتاب په کال ۱۳۷۹ لمريز کې ليکل شوی دی، ځکه خو د تعليمي نصاب بېلگې د هماغې زمانې له دود نصاب څخه اخيستل شوي دي او په هېڅ وجه پر او سمهالي نصاب د تطبيق وړ نه دي.

له هغه سويه مهارت څخه دی، چې ټول باید هغه اندازه لیک و لوستلای شي، ځينې وخت د يو لنډ ساده پرگراف د لوستلو د قدرت په توگه تعريفېږي، خو په هر ډول باید پوه شو چې سواد صرف د څو کلمو له تلفظ کولو څخه لوړ دی يعنې زموږ موخه له سواد څخه داده، چې لوستونکی دې د لیک پر مقصد، مانا او مفهوم باندې پوه شي.

په پرمختيايي هېوادونو کې د وگړو د باسواده کېدو لپاره ورځ په ورځ اړتيا زياتېږي. لويان له دې مهارت څخه (سواد څخه) د ترافيکي ليکنو، علاماتو، لوجو، اخبارونو او نورو لپاره کار اخلي، هغوی دې ته اړ دي، چې د روغتيا، د ماشوم روزنې، د کرنې د بڼه کولو، د خوراک د غوره کولو او نورو په اړه له همدې لارې معلومات او پوهه ترلاسه کړي. هغوی باید د خپلو دوستانو او مسافرو خپلوانو لیکونه ولولي او دهغوی ځواب بېرته ورولېږي او په پای کې دوی اړ دي، چې ليکل شوي ډېره ساده لارښوونه هم ولولي. د يونسکو راپور څرگندوي، چې د دنيا له نيمايي زيات وگړي نالوستي دي او هم د نړۍ له نيمايي زيات وگړي له لوږې او فقر سره مخامخ دي. نالوستي د توليداتو د کمي، د خوراکي توکيو د لږوالي او د وژونکو ناروغيو عامل ده.

ستاسو دنده د ښوونکي په توگه ډېره درنه ده. تاسو له ډېر لوی خنډ او لويې مجادلې سره چې په افغانستان کې مخامخ یاست، هغه له بېسوادی سره مجادله ده.

د يونسکو راپور زياتوي چې په نړۍ کې له هرو پينځو ماشومانو څخه نيمايي يې ښوونځي ته نه ځي او څلور نور يې له لومړنيو زده کړو څخه لوړې زدې کړې نشي کولای او له لسو ماشومانو څخه يوازې يو ماشوم لوړو زده کړو ته رسېږي. داده هغه جگړه چې تاسو افغاني ښوونکي باید په هغې کې بريالي شئ، چې څرنگه له هرو لسو ماشومانو څخه هغه پېنځه نور يې باید ښوونځي ته راوبولئ او څرنگه کولای شئ هغه پېنځه نور چې له لومړنيو زده کړو څخه پورته زده کړې نشي کولای په ډېره بڼه توگه ښوونه او روزنه ورکړئ، چې خپل ځان او خپلې ټولنې ته گټور شي او په پای کې څرنگه کولای شئ هغوی وهڅوئ چې لوړو زده کړو ته دوام ورکړي. افغانستان تحصیل کړي لارښود ته اړتيا لري. افغانستان تکړه ښوونکو ته اړتيا لري افغانستان روزل شويو ماهرو کارگرانو ته ضرورت لري او بالاخره افغانستان دې ته اړتيا لري چې خلکو يې له کليوالي زده کړو څخه لوړې زده کړې ترسره کړي وي.

په افغانستان کې د لیک لوست ښوونه د ځينو نورو هېوادونو، لکه د چين يا نورو پرتله اسانه ده، ځکه چې د چينايي پرتله پښتو او دري ژبې الفبا لرونکې دي او د الفبايي ژبولیک لوست د هغو ژبو د زده کړو پرتله ډېرې اسانه وي، کومې چې په شکلونو او انځورونو کې کلمات افاده کوي نه دا چې حروف. په چين کې مخکې له دې چې يو کوچنی لیک زده کړي، باید لږ تر لږه زر داسې شکلونه او انځورونه وپېژني، چې علام او نښې بلل کېږي، ځکه چې د چينايي رسم الخط هره نښه او انځور يوه کلمه څرگندوي. يعنې هره نښه د يوه حرف ښوونکې نه ده، نو ځکه د دا ډول زرو انځورونو پېژندنه څه اسان کار نه دی.

کله چې يو کوچنی د لومړي ځل لپاره کتاب پرانيزي، داسې څه وينې، چې ده ته لکه د چينايي رسم الخط په شان عجيب انځورونه ښکاره کېږي، خو بيا هم دی کولای شي ځينې شکلونه او انځورونه ذهن ته

وسپاري او هغه ياد کړي. ډېرې لومړنۍ کلمې په همدې بڼه ښوول کېږي، خو دا هم بايد وويل شي تر هغې چې ماشوم د دغو کلماتو حروف د هغوی له غږونو سره ونه پېژني، هغه چينايي ته ورته دی چې يوازې پر کلماتو، نښو او انځورونو او خپله حافظه باندې استناد کوي.

د ژبښوونې ساحه:

۱- کومه ژبه ښوول کېږي؟

نن سبا په افغانستان کې له لومړي ټولگي څخه تر درېيم ټولگي پورې مورنۍ ژبه تدریسېږي. په پښتو ژبو سيمو کې لومړی کوچنيان پښتو ژبه لوستل زده کوي او پارسي ژبه له څلورم ټولگي څخه وروسته پيل کوي، همدا سې په پارسي ژبو سيمو کې پښتو له څلورم ټولگي څخه پيلېږي.*

۲- هغه ساحې چې د مورنۍ ژبې په زده کړه کې راځي

د ژبښوونې ساحې په لاندې ډول دي:
بڼه مکالمه (بڼې خبرې کول)، د خبرو پر وخت د مفهوم په مانا پوهېدل، د مفهوم په پوهېدو سره لوستل او هومره ليکل، چې د افکارو د راکړې ورکړې لپاره بس وي. همدا څلور برخې (ويل، اورېدل، لوستل او ليکل) د ژبښوونې په نوم يادېږي.

۳- د مورنۍ ژبې د ښودلو موخې

د پوهنې وزارت د تدریساتو پروگرام لاندینۍ موخې او اهداف په نظر کې لري:
- د زده کوونکو روږدي کول له دې سره، هغه افکار او احساسات، چې په ليکنه يا په ژبه کې دوی ته چمتو کېږي، دوی وکولای شي هغه په بڼه ډول افاده کړای شي. (اماده ۲م).
- زده کوونکو ته د دې وس ورکول چې خپله پوهه د ليک او قلم په واسطه په بڼه ډول وپوهولای شي. (۲ماده، ۲م).
- زده کوونکو ته مورنۍ ژبه گرانول او له هغې سره مينه پيدا کول، د دې لپاره چې په هغې سره کتاب، مجله او نور ولوستلای شي او د انسان په وجود کې له لوستلو او پوهېدلو سره د يو ډول مينې او علاقې رامنځته کول (۳ماده، ۲م).
- د زده کوونکو د لغاتو زياتوالی، د مورنۍ ژبې د کلماتو په مانا پوهول، دهغو ليکل او زده کول، دهغو لوستل او په دې ډول زده کوونکو ته د ليکلو وړيادول (۴ماده، ۲م).

* بيا هم د کتاب د ليکلو د زمانې (۱۳۷۹ لمريز) دودنصاب ته اشاره ده.

ليکوال

لکه څرنگه چې له پورته اهدافو څخه بنسټ لري، لوستل، ليکل، اورېدل او ويل يو له بل څخه بېل نه دي، بلکې دا د ژبنيوونې په برخه کې ټول يو شان برخه لري. املا، انشا او خبرې کول ټول د ژبنيوونې اجزا دي او بيا د قرائت په درسي فعاليت کې لازم مواد دي. د ژبنيوونې د پروگرام مرکزي او اصلي هدف د افادې درستوالي او سمه افاده کول دي، بنوونکي بايد له زده کوونکو سره مرسته وکړي، چې واضح او منطقي فکر وکړي او خپل مطالب په ښه ډول هم په ليکلي ډول او هم د وينا په ډول په وضاحت بيان کړای شي.

موږ ولې غواړو چې ماشومان مو ليک لوست زده کړي؟

لکه مخکې چې وويل شول لوستل داسې کونجې ده چې د کتابونو وړاندې انسان پر مخ پراييزي، ان دا چې ځينې خلک د تفنن او تفریح لپاره کتاب لولي، لکه: کيسې، ادبي مضامين، اشعار او نور اوله هغو خوند اخلي. انسان د زده کړې لپاره بنوونځي ته ځي، ځکه چې معلومات يې زيات شي، دوی ته شخصي قناعت حاصل شي او د لټولو او کنجکاوي حس يې ارام شي. هغوی تاريخ، جغرافيه او نور علوم لولي، چې يو څه زده کړي، بيا د جرايدو، کتابونو او مجلو په لوستلو پيل کوي او ځان د خپل چاپيريال او نړۍ له پېښو خبروي. همدارنگه د ځينو نورو معلوماتو د موندلو لپاره کتابونو ته مراجعه کوي، د بېلگې په ډول دوی دا زده کوي چې څرنگه يو خوراک پوخ شي؟ نو ددې پوښتنې لپاره د اشيېزۍ کتاب گوري يا که غواړي چې دا زده کړي چې د يو ماشين پرزی څرنگه تړل کيږي، نو د ماشين ښودنې يو کتاب ته مراجعه کوي او داسې نور. ځينې وخت په لوړ غړد يو کتاب لوستلو ته اړ کيږو، چې اورېدونکي هم له هغه څخه گټه واخلي چې په کتاب کې دي، ممکن دا يوه کيسه وي، يا يو اخبار وي، يا د کوم شي په اړه معلومات وي.

۴- د يوه ښه لوستونکي ځانگړنې:

لوستونکی چې څه لولي، بايد په هغو پوه شي، يعنې يوازې تلفظ کول د کلمو مفهوم نه واضح کوي، د کلمو مانا بايد لوستونکي ته واضحه وي. هغه بايد د هغو نښو له مانا سره بلد وي، چې په ليکنه کې راغلي دي، دی بايد هغه ټول پرگرافونه، جملې، کلمات او د مطالبو لنډيز چې د کتاب په پای کې راغلي ولوستلای شي. هغه بايد د نقشو، گرافونو او نورو انځورونو په اړه چې د ليکل شويو موادو په اړه دي پوره پوهه ولري، همدارنگه دی بايد دهغو نورو ټولو وسايلو په اړه هم پوهه ولري، چې په لوستلو کې پکار يږي، د بېلگې په ډول د قاموسي (سيندگي) په اړه بايد پوه شي او د نوي لغات مانا په هغه کې وموندلای شي. هغه بايد د کتاب بېلا بېلې برخې چې ځانگړي معلومات وړاندې کوي وپېژندلای شي، لکه: جدولونه، مفردات، عنوانونه، څپرکي، فهرست او نور.

همدارنگه لوستونکی بايد د خپل هدف له مخې د لوستلو بېلا بېل تکنیکونه په کار واچولی شي، لکه يوه ساده کيسه په چټکۍ ولولي، خو د علمي مسايلو لرونکې ليکنې به په غور لولي او هغه خبرې چې بايد په ياد وساتل شي هغه دې يادښت کړي. بايد په دې هم پوه شي هغه څه چې لولي يې څرنگه يې ارزيايي کړي. ايا داسې کومه لاره شته چې د لوستل شويو موادو د صحت او ثقه والي ثبوت وکړي او ايا دغه معلومات چې ده ولوستل نوي دي او که زارې، ايا دا معلومات حقيقي او مهم موضوعات بيانوي که عادي، ايا دا مواد ښه ليکل شوي او که د ليک له مخې کمزوري دي؟

بل دا چې لوستونکی بايد لوستلو ته ميل او رغبت ولري.

زموږ د بنوونکو دنده داده چې پورته ټولې ځانگړنې په زده کوونکو کې وروزي، وده ورته ورکړي او له هغوی سره مرسته وکړي، چې هغوی بڼه لوستونکي شي.

ج: د لوستلو اړیکې له نورو موضوعاتو او مضامینو سره :

د پوهنې وزارت د لومړنیو تدریساتو پروگرام دا څرگندوي، چې د اورېدو، خبرو کولو، لوستلو او لیکلو ټول فعالیتونه د مورنۍ ژبې تر عنوان لاندې راځي او په لومړنیو بنوونکو کې دا باید د ځانگړو مضامینو او بېل لوست په ډول ونه پېژندل شي، یعنې دغه فعالیتونه ټول د عینې مضمون اجزا دي.

املاً، انشأ او له یادول، ټول د زده کړې وسایل دي، چې ماشومان د مورنۍ ژبې په زده کولو کې په تقریرې او لیکنۍ بڼه روزي، کله چې بنوونکي نور مضامین، لکه: تاریخ، جغرافیه، ساینس او نور تدریس او تشریح کوي، نو باید د ژبې قواعد مراعات کړي.

بنوونکي باید هڅه وکړي بڼې خبرې وکړي او کلمات واضح ادا کړي. د کوچنیانو ځوابونه که تحریري وي او که تقریري، د ژبې له پلوه دې هم اصلاح کړي، سره له دې که اړوند مضمون ژبه نه وي.

د وکتور دورلست په خپل کتاب کې چې (د ژبښوونې اړونه) تر نامه لاندې دی لیکي، چې د ژبې ځواک د زده کړې یوه وسیله ده. هر څومره چې یو څوک په لوستلو کې تکړه وي، هر څومره چې د لغاتو ذخیره ولري، هغومره په اسانه ډول خپل افکار او خبرې بڼې او رولای شي او هومره بڼه زده کولای شي او همدومره یې څه پخپله او څه هم دنورو په مرسته د زده کولو ظرفیت لوروي.

ژبه د تفکر یوه وسیله ده، نو ځکه په ژبه کې پرمختګ او بڼه والی د زده کوونکي ذهني ځواک پیاوړی کوي. یو بڼه لوست د مفکورو د بڼه تنظیم، د هغو د بڼه غوره کولو (د لوستونکي له موخې سره سم)، ارزښت، تعدیلاتو او د مفکورو له تنقیداتو سره سروکار لري.

همدارنگه د وکتور دورلست د خپل کتاب په ۲۰ مخ کې لیکي: د لومړنیو بنوونکو یو لوی مسوولیت دا هم دی، چې د دیموکراسۍ د ژبنيو عملیاتو په بنوونه کې هم هڅې وکړي، په یوه ټولنه کې د دیموکراسۍ بریالیتوب دهغې ټولنې د وګړو په تعلیمي سوبې یا د زده کړو په کچې پورې اړه لري، چې دوی په څومره ګروپي (ډله ییزو) خبرواترو، ډله ییزو پلانونو، ګډو فیصلو او پرېکړو کې برخمن او یو له بل سره مرستندوی دي. په ډله ییزو کارونو کې د کار د ګروپ هر غړی خپل نظر وړاندې کوي، زده کوونکي باید د نورو د نظریاتو د اورېدلو اداب زده کړي او نورو ته د خبرو کولو وار ورکړي. هغوی باید دنورو خبرې په کره توګه واورې، قضاوت ورباندې وکولای شي، په پای کې ټول نظریات سره انسجام کړای شي، د یوه ټولیز یا مجموعي پلان په بڼه یې راوستلای شي او د ډله ییز فکر کولو استازیتوب وکولای شي، چې همدا عملي دیموکراسي ده.

د - په ژبښوونه کې معلومات، سوابق او لازم مهارت:

لومړۍ - خلک څنګه لوستلای شي؟

کله چې موږ یو لیک لولو، نو په حقیقت کې یو شمېر تورې نښې پر کاغذ وینو او دغه نښې زموږ په دماغ کې د کلماتو معناوې رابښي، چې موږ له هغو سره اشنایي لرو یعنې دا هغه کلمې دي، چې زموږ په ذهن کې ټاکلي انځورونه مجسموي. د بېلګې په ډول که داسې یوه جمله ولولو چې: (یو تور څرب پسه له اوبو

پورې وټ) نو موږ فوراً د يوه پسه، اوبو او له اوبو د پورې وټو عمل په ذهن کې مجسموو. موږ پسه ليدلى او د هغه بڼه او خپره په خپل ذهن کې لرو او رنگ (تور) سره هم بلد يو، خو ددې پر ځاى که له داسې يوې کلمې سره مخامخ شو، چې مفهوم يې زموږ په ذهن کې مجسم شي او په مانا يې هم نه پوهېږو، نو له هغې څخه مطلب هم نشو اخیستی.

د لوستلو په اړه ډېرې زياتې څېړنې شوي او هر ډول لوست يو له بله بېل کړى شوى، په دې اړه ډېر زيات حقايق شته. د لوست په وخت کې د انسان سترگې هره کرښه په لنډو، خو چټکو حرکتو تعقيبوي، بيا يې بلې کرښې ته اوږي، دلته د هر بېلا بېل وگړي د سترگو د حرکت ترمنځ توپير ليدل کيږي، که يو وگړى گړندى لوست کولای شي کلمات ټول ويني ان دا چې څو څو کلمې په يو ځل لولي او په هماغه گړندتوب يې مفهوم او معنا دده ذهن ته رسېږي، خو يو بل وگړى ممکن کمخوانه وي يا په ځنډ لوست وکړاى شي چې يوه کلمه يو ځل گوري بيا يې وروسته معنا ذهن ته ورځي ان دا چې ممکن د يوې کلمې هر توري بېلا بېل په ځنډ وگوري ترڅو چې معنا او مفهوم يې ذهن ته ورسېږي. ممکن هره کرښه پر سترگو سربېره د گوتو په حرکت هم تعقيب کړي، همدارنگه امکان لري هره کلمه تلفظ کړي او په غږ سره يې ولولي، نو يو څوک چې لومړى لوست زده کوي همداسې کوي. د يوه کوچني له سترگو څخه د لوست په وخت کې پوهېداى شى، چې د هغه سترگې په هره کرښه کې څو څو ځله دريږي او هم ليدلاى شى، چې د هغه سترگې په داسې حال کې چې يو ځل له يوې کلمې څخه تېرې شوي، خو بيا پرې راگرځي او هغه بيا لولي. ممکن يو کوچنى يوه کرښه گړندى ولولي، خو کله چې يوې نوې کلمې ته ورسېږي بيا ځنډ کوي او هڅه کوي د هغې په معنا پوه شي.

يو ډول ځانگړې کامرې شته چې کولای شي د انسان د سترگو حرکات د لوست پر مهال عکاسي کړي، داسې چې لوستونکى غلى ناست وي او خپله زړه پر مېز ږدي، چې دده د سر د خوځېدو مخنيوي وشي، دا وخت کمږه دده سترگو ته څېر کيږي او دده پر سترگو د رڼا يوه وړانگه غورځول کيږي، دا وخت ليکل شوې پاڼې دده د سترگو مخې ته ايښودل کيږي او په لوست پيلوي، د سترگو په هر ځل درېدو يو تور ټکى د کامرې پر فلم ثبتيږي او کله چې سترگې بلې کرښې ته اوږي د فلم پر مخ دا کرښه هم ثبتيږي. د فلم پر مخ د تورو ټکيو په شمېرلو سره پوهيږو، چې د يوه تن سترگې څو ځله پر يوه کرښه درېدلي؟ په دې ډول د هغه د لوست گړنديوالى سنجولای شو.

دوهم - هغه تجربې او مهارتونه چې کوچنيان يې مخکې له ښوونځي څخه لري:

د کوچنيانو سوابق د لوست لپاره د هغوى چمتوالى ښکاره کوي. کله چې کوچنيان په ښوونځي کې شاملېږي په خپله مورنۍ ژبه پوهيږي، پخپله په هماغه ژبه خبرې کوي، اوږي يې او پرې پوهيږي او همدا د زده کړې لپاره له مهمو سوابق څخه شمېرل کيږي.

البته د يوه داسې ماشوم لپاره چې د هغه مورنۍ ژبه پښتو وي دا ډېر ستونزمن کار دى، چې هغه داسې ښوونځي ته ولاړ شي چې هلته تدريس په پارسي ژبه وي او همدارنگه ددې سرچپه هم همداسې ده. د لومړي ټولگي يو ښوونکى بايد پوه وي کله چې دى ښوونځي ته ځي، نو هلته په لومړي ټولگي کې له داسې کوچنيانو سره مخامخيږي، چې هغوى ډېرې شپږ کلن، لږ شمېر يې لږ څه لويان يا وړوکي وي، يعنې تقريباً زيات شمېر يا ټول يې په يوه عمر کې وي ان دا چې د نجونو په ښوونځيو کې ټولې نجونې په يو شان

کالیو کې ښوونځي ته راځي، نو دا ظاهري یو شان ته والی ددې معنا لري، چې دوی به ټول په یو شان او یوه ذهني او جسمي سویه کې وي؟ دغه ماشومان یو یې له یو ډول شرایطو او کورنۍ څخه راځي بل یې له بل ډول شرایطو او کورنۍ څخه، نو د دوی کورونه او کورنۍ یو شان نه دي او نه له هره پلوه یو له بل سره ورته والی لري.

د ماشومانو د ودې مضمون موږ ته د وگړیو توپیرونه رانښيي او د ماشومانو د ودې توپیر جوړوي، نو ځکه موږ باید تل په یاد ولرو چې هېڅکله دوه ماشومان یوله بل سره ورته والی نه لري، خو که دوه گوني وي هغه بېله خبره ده.

که له میندو څخه پوښتنه وکړئ، چې ماشومان مو ان په یوه کور کې څومره توپیر لري، نو ښکاره به شي چې د عینې کورنۍ ماشومان هم یوله بل سره ډېر توپیر لري، یو ماشوم په لسو میاشتو کې په گرځېدو راځي، بل ایله په یوه کلنۍ کې په گرځېدو راځي، د یوه ماشوم غاښ په شپږمیاشتني عمر کې لوی شي او بل تر اتو او نهو میاشتو پورې غاښ نه لري.

یو ماشوم په ډېر کوچنیوالي کې خبرې زده کوي او بل ممکن ډېر وروسته خبرې زده کړي او هم به تر هماغه بل ښې او واضحې خبرې وکړای شي، بل به ډېر په ځنډ او ځنډ خبرې کوي. یو ماشوم خپل لاس پښې ښه پکار اچوي بل یې نشي اچولای. همداسې ډېر نور توپیرونه. زیات شمېر ارواپوهانو د نجونو او هلکانو څېرې کړي او دې پایلې ته رسېدلې، چې معمولاً نجونې د هلکانو پر تله چټکه وده کوي، د بېلگې په ډول هغوی عقیده لري چې نجونې په شپږ کلنۍ کې ښوونځي ته د داخلېدو لپاره چمتو کیږي، خو ښه به وي چې هلکان په شپږ نیم کلنۍ یا اووه کلنۍ کې ښوونځي پیل کړي. سره له دې هم هلکان د ساینس په زده کولو کې تر نجونو تکړه دي. کله چې هلکان او نجونې څوارلس کلنۍ ته ورسېږي، نو لیدل کیږي چې هلکان د نجونو پر تله څواکمن وي.

درېیم - کوم شیان لوستلو ته د کوچنیانو چمتوالی ښکاره کوي؟

۱-د کوچني جسمي وده:

سترگې: کوچنیان لري لیدونکي وي، په دې معنا چې شیان له لرې څخه ښه لیدلای شي، خو کله چې کوچنیان په لوستلو پیل کوي، نو دا کوچنیان باید ډېرې کوچنۍ ښې د کاغذ د پانې پر مخ وویني او له نږدې څخه د کوچنیو شیانو په لیدلو سره دهغه سترگې روږدې شي. باید د هغه سترگې له ښې لورې مخ کینې خواته د کرښو په تعقیبولو کې وروزل شي. د ماشوم د باصرې قوه باید دومره ځپرکتیا ومومي چې سره ورته توري، لکه: «او، و، ر، او ز» او نوريو له بل سره توپیر کړای شي.

غږونه: ایا کوچنی کولای شي د سره ورته غږونو توپیر وکړي؟ لکه تار او دار، ایا هغه کولای شي دا ډول کلمات په ښه ډول واورې؟

عضلاتي کنټرول: ایا ماشوم پر خپل ځای ارام کېناستلای شي که پر خپله چوکۍ خوځېږي؟ له خپل کوم لاس څخه زیات کار اخلي؟ که یې په کینې لاس عادت اخیستی وي ایا د ده مور و پلار دا هڅه کړې، چې د ده عادت بدل کړي؟ یو شپږ کلن ماشوم باید خپل هر هغه لاس چې ورته ډېر طبیعي ښکاري په کار واچوي. ایا هغه کولای شي د کرښو منځ رنګ کړي یا دا چې ددې کار لپاره د خپلو لاسونو حرکات نشي کنټرولولای؟ ایا هغه له توري ډرې څخه کلمات په ښه ډول را نقلولای شي؟

خبرې كول: ايا ماشوم په وضاحت سره خبرې كولای شي يا دا چې تلفظ يې واضح نه دی او ډېر ماشومانه دی، ايا دهغه ژبه بندېږي او ايا هغه د ځينو غږونو په تلفظ کې ستونزې لري؟

۲-د ماشوم هيڅانې وده:

ايا ماشوم ډېر ژر په ژړا کېږي؟ ايا ماشوم په هغو ځايونو کې چې پخوا پکې نه و اوسېدلی يعنې په نااشنا ځايونو کې وېرېږي؟ ښوونکي بايد له زده کوونکي سره د امرسته وکړي، چې په خپل ځان کې پر خپل ځان وپسا والی (اعتماد به نفس) ته وده ورکړي او ځان په ټولگې کې ډاډه وبولي. ايا هغه تند او عصبي دی که خپلې گوتې ژوي؟

۳-د ماشوم ټولنيزه وده:

ايا هغه له نورو ماشومانو سره لوبې کوي؟ که دا ماشوم په ورکتون کې وي، نو دا يې زده کړي چې له خپلو همزولو سره څرنگه راشه درشه ولري؟ ايا دغه ماشوم له خپل ځان څخه مشر وروړي يا خور لري، چې هغوی يې ځان ته مطيع کړي وي او خپلې غوښتنې يې پرې منلې وي؟ يا دا چې پخپله همدا ماشوم تر نورو مشر دی او له ده څخه کوچنی خويندې او نور وروڼه لري او پر هغوی امر کوي او خپلې غوښتنې پرې مني. ايا دی داسې يو ماشوم دی چې په خپلې کورنۍ کې يوازې دی او د لوبو نورو همزولي نه لري؟

ايا هغه له نورو ماشومانو څخه وېرېږي؟ ايا هغه انا، عمه، خاله او نور خپلوان لري، چې دهغه په روزنه کې يې ونډه اخيستې وي او هغه يې نازولی او د ماشومانو عاداتو په لرلو لوی کړی وي؟

د ماشوم ذهني وده: لکه چې وويل شول ځينې ماشومان دنورو پر تله تگ، خبرې کول او نور ډېر ژر زده کولای شي، همدارنگه ځينې بيا په زده کولو کې تر نورو چټک وي. هغوی د هغو ماشومانو پر تله چې ورو ورو وده کوي ډېر ژر د زده کړې لپاره چمتو وي، يو ذکي ماشوم طبعاً نظر نورو ته په کوچنيوالي کې زده کړه پيلوي او ډېر ژر يې زده کولای شي، په دې اړه د ماشومانو د زده کړې د ارزونې (ارزيابۍ) لپاره ځينې تستونه (ازمېښتونه) شته، چې د هغوی په مرسته کولای شو هغه ماشومان چې ژر زده کړه کولای شي، د نورو پر تله وپېژنو او هغوی چې په ځنډه زده کړه کوي بېل کړای شو.

۵-د کوچنيانو سوابق او تجربې:

ايا ماشوم له کتابونو سره بلد دی؟ ايا مور و پلار يې کتاب ورته لولي؟ ايا د دوی په کور کې کتابونه شته، ايا دا احساسوي، چې لوستل يو په زړه پورې او مهم مهارت دی؟ ايا دغه ماشوم چېرې گرځېدلی او مسافرت يې کړی، کله هوايي ډگر ته ورغلی او د الوتکو الوتل يې ليدلی؟ ايا د سپرک جوړولو کار يې ليدلی او د بله ووزر په اړه چې خاورې يوه خوا بله خوا اړوي کله يې پوښتنه کړي؟ يا د اوبنانو کاروان يې ليدلی او دا چې چېرته ځي پوښتنه يې کړي؟ پورته ياد ټول شيان هغه موضوعات دي، چې کولای شو د هغو په اړه ډېرې خبرې وکړو، دغه ټولې تجربې ماشوم له ځان سره ښوونځي ته راوړي او همدا تجارب دي، چې لوست هغه ته له مانا ډکوي او پر مفاهيمو ښه پوهيږي.

۲-د لغاتو ذخيره:

ايا د ماشوم د لغاتو ذخيره څنگه ده، کولای شي په وضاحت سره خبرې وکړي، ايا هغه داسې کلمات چې لويان يې وايي او اووه کلن ماشومان يې په معنا نه پوهيږي کارولای شي او که دا چې هغه په لنډو جملو

خبرې کوي. ايا هغه د ټولگي په خبرواترو کې برخه اخيستلای شي او خپل نظر نورو ته څرگندولای شي؟ ايا هغه د لغاتو يوه پوره ذخيره او دهغوی ماناوې لري، چې هغه يې له خپلو تجربو ترلاسه کړي وي؟ هغه ښوونکي چې د ټولگي په لومړيو ورځو کې د لومړي ټولگي زده کوونکي څيږي، هغه کوي پورتنيو پوښتنو ته ځوابونه ومومي. وروسته دهغو پر اساس قضاوت کوي او دې پرېکړې ته رسېږي چې ايا ماشوم چمتو دی ليک لوست پيل کړي او که نه.

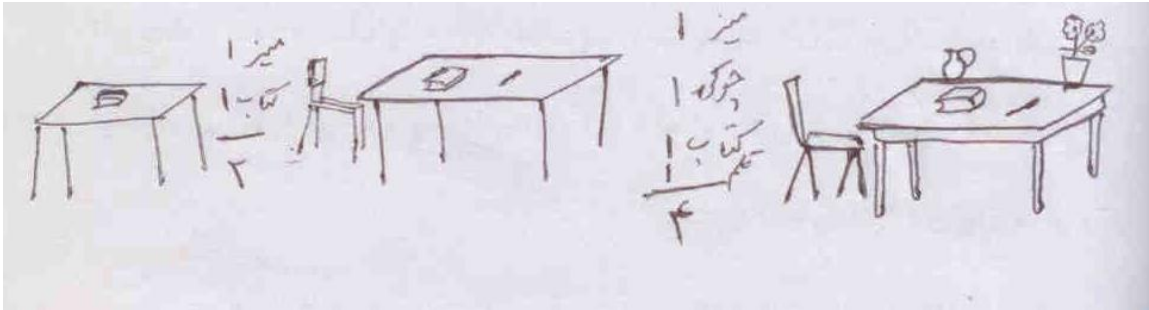
په دې اړه ښوونکي له ځان څخه لاندې پوښتنې پوښتي:

- ايا ماشوم د ټولگي له دننه فعاليتونو سره مينه ښيي.
- ايا ماشوم ازادانه خبرې کوي او خپل مطلب نورو ته پوهولای شي.
- ايا ماشوم هغو کيسو ته چې ښوونکي يې په لوړ غږ دوی ته وايي مينه ښيي.
- ايا ماشوم د ښوونکي ځينې هدايات تر کومه تعقيبولای شي.
- د ده نوم چې ليکل شوی پېژني يې؟ هغه ښيي چې د ټولگي پر ديوالونو څړول شوي دي، پېژني؟ هغه کلمې چې څو څو ځلې پر کاغذ ليکل شوي پېژني؟ هغه کلمې چې لومړی توری يې د ده د نوم له توري سره ورته دي پېژني او د بېلا بېلو حروفو غږونه پېژندلای شي؟

هغه از مېښتوننه (ټسټونه) چې لوست ته د ماشوم چمتووالی ښکاره کوي:

د ولاياتو ښوونکي په دې برخه کې د خپرو شويو ازموينو په اړه معلومات نه لري، چې د هغو له مخې لوست ته د ماشوم پر چمتووالي باندې پوه شي، د دغه ډول ازموينو برابرول گران تماميږي، يوازې يو څو په پښتو او دري محدودې ازموينې چاپ شوي، خو يو تجربه لرونکی ښوونکی څه ناڅه د همدغو ټسټونو د ارزيايې په اندازه د ماشوم په ليدلو سره دا پرېکړه کولای شي، چې نوموړی ماشوم څومره لوست ته چمتو دی او له دې پرته ځينې ساده ازموينې شته، چې خپله ښوونکی هغه پر ماشومانو پلي کولای شي.

۱- د يوه انځور کښل: ښوونکی يوه پاڼه کاغذ زده کوونکي ته ورکوي او د يوه انځور رسمول ورته وايي، کله چې زده کوونکی نوموړی انځور بشپړ کړي، نو د انځور هرې برخې ته ځانگړې نومې ورکوي، په دې ډول هر ماشوم چې لوړې نومې ترلاسه کړي، هغه د نورو پر تله لوست ته ښه چمتو والی لري.

هغه ماشوم چې ښه او لومړی انځور بشپړ کړي، هغه د هغه ماشوم پر تله چې د کښې خوا انځور يې بشپړ کړی ډېر د زده کړې لپاره چمتو دی.

۲. د انځورونو نښودل: ښوونکی یو انځور خپل زده کوونکي ته ورکوي او له هغه څخه غواړي، چې دغه انځور شرحه کړي، هغه څه چې زده کوونکي یې وایي ښوونکي یې لیکي:

- ډېر ټیټ سویه زده کوونکي ښایي یوه یا دوه کلمې ووايي لکه (سپي او هلک).
- ممکن یوه یا دوه جملې ووايي لکه: (زه یو هلک وینم، زه یو سپي وینم).
- ممکن زده کوونکي خپله یوه یا دوه جملې ووايي، خو کله چې ښوونکي نوموړې پوښتنې ور څخه وکړي او ورته ووايي چې نور څه ویني، نو ماشوم ممکن ووايي (تور سپي ډېر کوچنی دی).
- یو ماشوم ممکن په ازاد ډول د انځور په اړه خبرې وکړي او ډېر څه ووايي ان دا چې یوه لنډه کیسه د هغه انځور په اړه وکړي، د بېلگې په ډول ممکن ووايي: په دغه انځور کې یو کوچنی سپي له هلک سره د سرک کوزې خواته ځي، فکر کوم چې هلک ښوونځي ته ځي او د هغه سپي هم ورسره ځي، ممکن د هغه ښوونکي یې سپي بېرته کور ته ولیږي...
- یو ماشوم ممکن د پورته په شان عکس العمل وښيي او پر دې سربېره ممکن له خپل ښوونکي څخه د انځور په اړه پوښتنه وکړي، چې دا له موضوع سره د هغه مینه ښکاره کوي، د بېلگې په ډول له ښوونکي څخه پوښتنه کوي ایا دا سپي د همدغه هلک دی؟ ایا ښوونکي دا انځور له کومه کړی؟ یا هغه داسې نور انځورونه لري؟ ولې یې دا انځور دوی ته راوړی او داسې نورې پوښتنې.

۳. پر کاغذ باندې د بېلا بېلو انځورونو رسمول د هغوی د لویوالي او کوچنیوالي د نښودنې لپاره یا د هغو د ورتهوالي او یا یو له بل سره یې د توپرونو په خاطر یا د لاس د عضلاتو د تمرین په اړه.

د بېلگې په ډول کوم یو لوی او کوم یو کوچنی دی؟

کوم یو له نورو سره توپیر لري؟

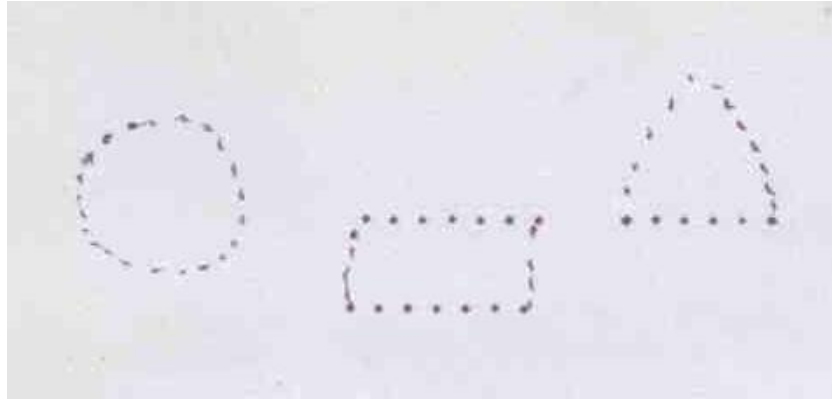

کوم انځورونه له یو بل سره ورته دي؟

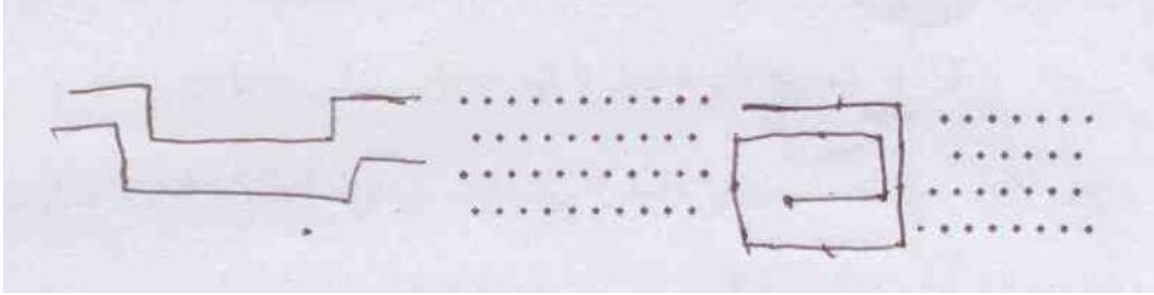

خپل قلم واخلي او پر لاندې ټکيو کرښه وکارې؟

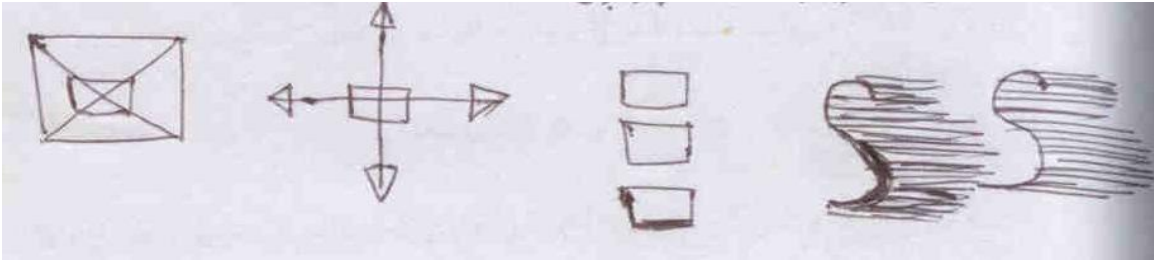
.....
.....

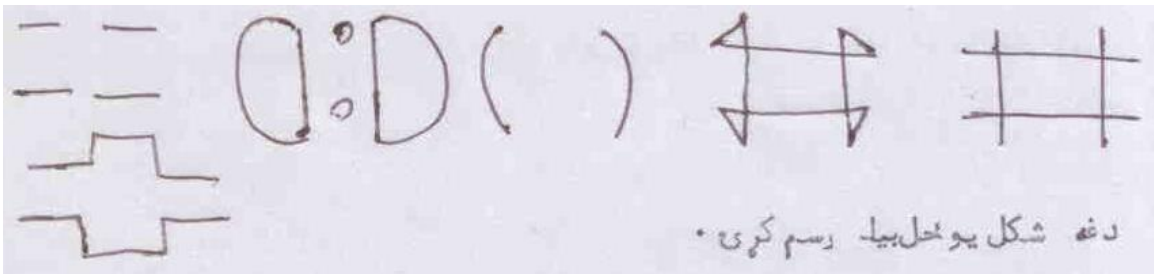
پرلاندې ټکو باندې هغه انځورونه چې دهغوی ترڅنګ دې وکارې؟

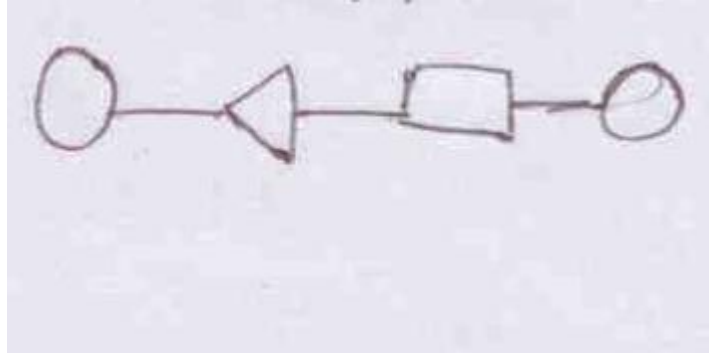
دلاندې انځورونو نقل کت مټ وکارئ؟

لاندې انځورونه، لکه دهغو انځورونو په شان چې دهغوی په خوا کې دي بشپړ کړئ.

دغه شکل یو ځل بیا رسم کړئ

یادونه:

د دغو فعالیتونو پر اساس او د دغو ساده ازموینو په ترسره کولو سره ښوونکی کولای شي ماشومان په بېلا بېلو گروپونو ووېشي، هغه ماشومان او زده کوونکي چې لږ څه مخکې اوڅکي دي، کولای شي په سیده ډول د لومړي ټولگي د لوست کتاب پیل کړي، بل گروپ چې په منځني حد کې دی یعنې د لومړي گروپ د زده کوونکو په اندازه لیاقت او ذکاوت نه لري هغوی کولای شي د کیسو په اورېدو، د لغاتو او کلماتو په تمرین، د ځینو چارټونو په لوست او پر نورو اسانه کارونو بوخت شي، چې دا ټول د دوی په تجربو کې زیاتوالی راوستی شی دا دوی ته د خبرواترو موضوعات برابروي. البته یو شمېر فعالیتونه شته چې کوچنیان لوست ته ښه چمتو کولای شي.

په لنډ ډول ویلای شو، لکه څرنګه چې کوچنیان د جسمي ودې له پلوه یو له بل سره توپیر لري، همداسې هم د ذهني او ټولنیزې ودې او رشد له پلوه یو له بل سره توپیر لري. دغه ټول حقایق باید یو ښوونکی چې د لومړي ټولگي زده کوونکو ته لوست ښيي په نظر کې ولري.

د لومړنیو زده کړو پروگرام ته یو عمومي نظر:

د لومړنیو ښوونځیو ښوونکو ته کومه موضوع چې د ډېر ارزښت وړ ده، هغه داده چې د خپل تدریس ساحه د لوست له کتاب څخه بهرته هم پراخه کړي.

کله چې ښوونکی هغه پیشنهادونه (وړاندیزونه) چې د لومړنیو ښوونځیو د درسي پروگرام په اړه د پوهنې وزارت له خوا جوړ شوي ولولي، نو ورته څرګندېږي چې په هغه کې د ژبې د تدریس د ښه والي او پیاوړتیا او لا پراختیا لپاره هڅې نغښتي، په هغه کې زده کوونکو ته د ورځنیو موضوعاتو او په لفظ او مفهوم سره د مسایلو پر ښودنه باندې تېنګار شوی، په دې اصولنامه کې ښکاره شوي، چې وچ او تش تکرار هېڅ ګټه نه لري او بېخایه تکرارونه وخت له لاسه باسي او زړه توروالی رامنځته کوي. (۹ماده، ۹مخ).

خو سره له دې هم په ځینو کلیوالي ښوونځیو او ان دا چې په ځینو ښاري ښوونځیو کې له داسې د لومړیو ټولگيو ښوونځیو له ښوونکو سره مخامخېږو، چې دوی په هماغه ډول چې دوی ته ښوونه شوې،

هماغسي لگيا دي او اوس هم درس ورکوي. د بېلگې په ډول ښوونکي او ټول زده کوونکي په لوړ او از يو ځای لوست تکراروي، چې په دې ډول زده کوونکي صرف کلمات په یادو زده کوي. زده کوونکي څو څو ځله د کتاب محتويات له یاده کوي، خو د کتاب له مخې څه نشي لوستلای، یا دا چې ښوونکي د ټولگي له یوه ذکي زده کوونکي څخه غواړي، چې یو پرگراف یا یوه پاڼه ولولي او نور زده کوونکي دې خپلو کتابونو ته څېر شي ان دا چې ځینې وخت کلمات د خپلو گوتو په واسطه تعقیبوي یعنی د لوست پر مهال گوته پرې کارې او پر مخ ځي.

همدارنگه یو بل زده کوونکی بیا درس لولي، ورپسې یو بل راځي لولي یې، تر هغو چې د ټولو وار ورسپړي او لوست په لوړ غږ ولولي او نور زده کوونکي غوږ نیسي او کړنو ته ځیر وي. د درس او زده کړې په دې طریقه کې مناقشات نشته او نه داسې کومه لاره شته، چې پوه شو ایا رښتیا هم زده کوونکي په هغه څه پوه شول چې لولي یې کړه.

الف-قرائت:

د لومړنیو زده کړو پروگرام د قرائت په اړه وایي:

۱. له لوستلو څخه موخه د هغه څه پوهېدل نه دي، چې لیکل شوي. د اماده په ښکاره ډول ښيي چې یو لوست باید یې له مانا او مفهوم څخه صرف څو څو ځله په لوړ غږ په زده کوونکو تکرار نه کړو، دلته موخه داده چې زده کوونکي دې ته اړ نه شي چې لوست د توتي په شان یاد کړي، بلکې د هغه په مفهوم باید پوه شي. ښوونکي ته لازمه ده چې پوښتنې وکړي، د زده کوونکو پوښتنې راوپاروي او غوږ ورته ونیسي بیا یې ښه ځواب ورکړي، په ټولگي کې مناقشات او خبرې اترې رامنځته کړي او په دې ډول یې یقین راشي چې زده کوونکي پر هغه څه چې لولي یې پوه شوي دي. د قرائت د هدف ټاکل ډېر مهم دی او باید دغه هدف ته د رسېدو لپاره له زده کوونکو سره مرسته وکړو، د بېلگې په ډول له ځان سره پرېکړه وکړو چې زده کوونکي باید له یوه ټاکلي لوست څخه زده کړي. که له ځان سره داسې یو هدف ونه لرو، زده کوونکي په هماغه توتي ډوله حفظ کولو باندې روږدي کیږي، د لوست له مفهوم څخه یې خبره پاته کیږي، د لومړیو ښوونو پروگرام ښيي چې، معنا د لوستلو بنسټ جوړوي.

د ښوونځي ژوند او په تېره بیا هغه څه چې زده کوونکي په گډه پرې بحث او خبرې کوي د لوست و لیکلو لپاره ډېر برابر فرصت برابروي، باید هڅه وکړو چې د لیک لوست لپاره له همدغه ډول فرصت څخه زیاته گټه واخلو. دا په ښکاره ښيي چې ښوونکی باید د خپل لوست موضوعات د لوست له کتاب څخه بهر موضوعاتو ته هم ور پراخ کړي. ملي او محلي پېښې د زده کوونکو د لوست لپاره ډېر په زړه پورې موضوعات کېدای شي، چې په دې اړه ښوونکي له زده کوونکو سره خبرې اترې وکړي او شاگردان د هغو په اړه ولیکي او ښوونکي د هغوی د قرائت لپاره په دې اړه ځینې لوحې ولیکي. ښوونکي او زده کوونکي کولای شي د خپل ښوونځي او د خپل شاوخوا ژوند په اړه کیسې ولیکي، دا شیان هم په لوجو لیکلای شو او له هغو څخه د درسي موادو په ډول کار اخیستلای شو، همدارنگه زده کوونکي کولای شي د لیکنو د تشریح لپاره ځینې انځورونه وکارې.

۳. د پوهنې وزارت د لومړنیو زده کړو د تدریساتو پروگرام څرگندوي، چې که لیک او لوست د ورځني ژوند پر بنسټ وي، ښوونکي اړ نه دي، چې یوازې د لوست د کتاب په متن پورې تړلي پاته شي، بلکې

دقرائت کتاب یوازې د یوې وسیلې یا واسطې او الې په ډول کارولای شي، چې ځینې ځینې وخت هغه ته اړه پیدا کېږي او هغه څه چې د لیک لوست په پیل کې له هغو څخه کار اخیستل کېدای شي دادي: چارټونه (لوحي)، هغه لويې درې چې پر هغو کلمات او جملې د زده کړې لپاره لیکل شوي وي او پر دیوالونو او د تورې تختې خواته ځړول شوي وي، دا لوحې د ساینس په لوست کې هم لکه د لیک لوست د درسونو په شان جوړې او کارول کېدای شي.

کوچني ټکتونه چې پر هغو جملې او کلمې لیکل شوي او دا ټکتونه هغه وخت چې د کوم نوي لغت یا جملې درس ورکړل شي زده کوونکو ته ورکول کېږي او لوستل کېږي.

د دې لپاره چې زده کوونکي دغه مواد په لازم وخت کې تر کار لاندې ونیسي، نو د قوټیو په منځ کې ساتل کېږي، که ممکنه وي نو ښوونکي دې دا ټکتونه د گستدریا ټاپې په واسطه چاپ کړي.

- توره تخته: د لیک لوست پر مهال توره تخته هم زیات ارزښت لري، له یوې خوا ښوونکي له هغې څخه کار اخلي او له بلې خوا په یوه وخت کې زیات شمېر زده کوونکي ورڅخه گټه اخلي.

ښوونکي باید پر توره تخته لیک ښه تمرین او مشق کړي، ځکه چې د ده لیک باید ښه واضح، د لوست وړ او کرښې یې سیخې وي. ښوونکي معمولاً د نویو کلمو او لغاتو د ورپیژندلو لپاره او د هغو مهمو ټکیو او مهمو جملو او کلمو د لیکلو لپاره له تورې تختې څخه کار اخلي چې غواړي د زده کوونکو په ذهن کې کېږي.

د لوست په زده کړه کې د خاورو او شگو له مېز څخه هم کار اخیستل کېدای شي، په تېره بیا په کلیو کې یعنې په هغو ځایونو کې چې د لیک لوست نور وسایل ډېر لږ وي او ټولگي دمیدان پر مخ وي، چې په داسې ځایونو کې کلمات او حروف د خاورو پر مخ یا د رېگ پر مېز لیکلای شو.

۴- ښوونکي باید زده کوونکو ته د تاریخ، سیاحت، حکایاتو، شعر او نورو هغو کتابونو په اړه معلومات ورکړي یا داسې کتاب زده کوونکو ته وښيي، چې د هغوی له سوبې سره برابر وي او دوی وهڅوي چې د بېکارۍ په وخت کې دا کتابونه ولولي او هغه څه یې چې لوستي خپلو نورو ملگرو ته یې نکل وکړي او د نوموړو کتابونو د محتویاتو په اړه خپل افکار او نظر نورو ته افاده کړي (۹ماده، ۲مخ).

هیله ده چې لوستل شوي مواد د قرائت له کتاب څخه پرته د ښوونکي په واک کې وي او هغه دا ډول مواد خپلو زده کوونکو ته ورکړل شي. د ښوونځیو له کتابتونو څخه پرته باید وهڅول شي چې زده کوونکو ته دا ډول کتابونه ورکړي، خو په هغو ځایونو کې چې دغه ډول کتابونه نه وي، هر ډول نور کتابونه یا مجلې چې وموندل شي باید راټول او د لوست پر مېز کېښودل شي، چې په دې ډول زده کوونکي کولای شي پر خپل قرائت کتاب سربېره له دغو شیانو څخه هم ښه کار واخلي او خپل استعداد ته وده ورکړي.

۵- ښوونکي د هغو اڅوونو له مخې چې د کتاب په وروستی برخه کې ورکړل شوي کولای شي زده کوونکو ته نورې بېلگې هم وړاندې کړي، ددغه بحث کیفیت د کتاب له منځه د پوهې وړ وگرځوي او د لغاتو له کتاب څخه د لغاتو د موندلو ډول زده کوونکو ته وښيي: (۱۰ماده، ۱۲مخ).

۶- په یوه لومړني ښوونځي کې باید زده کوونکي د اخبار په لوستنه هم روږدي شي او ښوونکي دې زده کوونکو ته له اخبار څخه استفاده ورزده کړي. (۱۱ماده، ۱۲مخ).

اخبار د جغرافيه، تاريخ، ساينس او ان د رياضي لپاره يو ډېر ښه مرستندوی (ممد) شمېرل کېدای شي او د زده کړې په برخه کې ډېر گټور ثابتېدای شي.

۷- په زده کوونکو دې منظوم او منشور اثار چې د هغوی له سويې سره برابر وي او ملي بديعي ارزښت لري حفظ کړای شي (۱۵- الف ماده، ۱۳مخ).

که ښوونکي داسې شعرونه چې ملي او ادبي ارزښت لري په لوړ غږ ولولي، له يوې خوا ورسره د زده کوونکو د لغاتو ذخيره پياوړې کيږي او له بلې خوا زده کوونکي د خپلې مورنۍ ژبې له ښکلا او ښېگڼو څخه خوند اخلي. دغه حفظېدونکې پارچې بايد داسې غوره شي چې زده کوونکي يې په مانا پوه شي او خوند ورڅخه واخلي، ښېگڼې يې وپېژني او خوښې يې شي.

د شعرونو لوستل او حفظول د زده کوونکو د مورنۍ ژبې مطالعه بډايه او با ارزښته کوي، ځکه چې زيات شمېر باريک خيالات په ادبي ليکنو کې ځای شوي وي. يو ايراني ليکوال وايي: نړۍ د ادبياتو خوږوالی ستايلی، نو ځکه بايد زده کوونکو ته وخت ورکړل شي چې له هغو گټه واخلي.

۸- ښوونکي دې خپلو زده کوونکو ته ورزده کړي، چې د يوازېتوب په وخت کې دې له غوره شويو پارچو د حفظ لپاره څنگه کار واخلي او هغه کله کله په زده کوونکو تکرار کړي او د هغو د هېرېدلو مخه يې ونيسي (خ ماده، ۱۴مخ).

له افادې سره د زده کوونکو عادي کول:

کوم مواد چې تر اوسه ليدل شوي ټول د قرائت يعنې د ژبښوونې په يوې څانگې پورې اړه لري. د لومړنيو زده کړو پروگرام د خبرو کولو او اورېدلو په اړه هم ځينې مواد لري، په دې پروگرام کې ښوونکي په څو ځايونو کې ځير کړای شوي، چې زده کوونکو ته د خبرو کولو وخت ورکړل شي او د مناقشاتو او مذاکراتو موقع ورکړل شي. زده کوونکي خپله مورنۍ يا دوهمه ملي ژبه هغه وخت پياوړې کولای شي، چې خبرې پرې وکړي، ويې ليکي او له نورو يې په واضح او صحيح ډول واورې. د دغه پروگرام مواد څرگندوي، چې د افادې د صنعت مهارت ترلاسه کول زده کوونکي ته هغه وخت په لاس ورځي چې په ښوونځي کې له داسې حالاتو سره مخامخ شي چې افادې ته طبيعي اړتيا پېښه شي.

ښوونکي دې زده کوونکي داسې وروزي، چې د يوه گډ ټولي په ډول چې گټې او زيان يې سره شريک او مشترک وي، ژوند وکړي (۲ماده، ۱۴ماده).

ښوونکي د زده کوونکو په طبيعي افاده او خبرو کولو هغه وخت بريالي کيږي، چې پر خپلو زده کوونکو داسې موضوعات پلي کړي، چې د ښوونځي او د زده کوونکي له ژوند څخه سرچينه ولري، د بېلگې په ډول کله چې زده کوونکي اړ شي د خپلو همزولو په مخکې له هغې مفکورې څخه دفاع وکړي، چې دی يې پلوی دی، نو دا وخت د مقابل لوري په افکارو د ژورې اغېزې په اچولو، هغوی د خبرو د اورولو پراهميت پوهيږي او د کلماتو د ښه تلفظ او ښه اورولو په لټه کې کيږي (۲ماده، ۱۴مخ).

د پوهنې وزارت د لومړنيو زده کړو پروگرام په خپله يوه ماده کې ليکي: ښوونکي بايد د زده کوونکي هغه اړتيا چې په ښوونځي او له ښوونځي څخه بهر يې خبرو کولو او افادې ته لري وپېژني او له هغو گټه واخلي، خو څرنگه چې په ښوونځيو کې ليدل کيږي زده کوونکي ډېر لږ دا موقع مومي چې خبرې وکولای شي او که وخت هم ومومي اړ دي، چې له خپله ځايه پاڅي او په خاصو تشریفاتو خبرې وکړي، دغه رويه د

طبيعي مذاکري او خبرو رويه نه ده. د تدریساتو ذکر شوی پروگرام په مناقشاتو زیات زور اچوي، ان دا چې وایي: ښوونکي دي، زده کوونکو ته وخت ورکړي چې په بېلا بېلو مضامینو کې د ښوونځي د زده کوونکو د ژوند او نورو مسایلو په اړه زده کوونکي خبرې وکړي او د بحث او افکارو د تبادلې ټول شرایط په پام کې ونیسي (۲ ماده، ۱۲مخ).

مناقشه د تدریس یوه ډېره مهمه وسیله ده، خو زده کوونکي باید داسې وروزل شي چې د بحث ټول اداب او شرایط په پام کې ولري، هغوی باید پوه شي چې په خبرو کې نوبت مراعات شي، ټول په یو ځل خبرې پیل نه کړي، هغه چا چې خبرې پیل کړي د هغه خبرې باید پرې او اخلاص نشي. زده کوونکي هغه وخت په مناقشاتو کې ښه برخه اخلي چې خپل نظریات په ښکاره اظهار او وهڅول شي.

ج- اورېدل: د ښه اورېدلو عادات د ښو خبرو کولو له عاداتو سره نږدې اړیکې لري، لکه د افادې په بحث کې چې وویل شول، زده کوونکي باید د خبرو کولو پر وخت د خبرو کولو اداب په پام کې ولري، همدا خبر د اورېدو په برخه کې هم صدق کوي. په یوه لومړني ټولگي کې باید ښوونکي د څو قاعدو رعایت وکړي دغه قاعدې ډېرې لږې او ډېرې ساده دي چې لاندې توضیح کېږي:

- زده کوونکي باید مودبانه او په زړه پورې ډول سره د نورو خبرې واورې. زده کوونکي باید دا زده کړي چې په خپلو مناقشاتو کې د نورو له نظریاتو او افکارو څخه هم کار واخلي.

- زده کوونکي باید هڅه وکړي، چې د خبرو کوونکو هغه مهمه مفکوره په ښه ډول تعقیب کړای شي.

- زده کوونکي باید په خپل ځان کې د لتون او کنجکاوۍ یو عادت ته وده ورکړي یعنې وکولای شي چې د خبرو ځینې برخې ځان ته ثبوت کړي او دهغو په اړه نور توضیحات هم وغواړي.

- باید زده کوونکي د پوښتنو یا د خبرو کوونکو د پېښو (تقلید) په کولو دا وښيي چې دوی د خبرو لوري ته ځیر دي.

د- لیکنې (تحریري) افاده:

د لومړنیو تدریساتو پروگرام د موضوعاتو د لیکنې او تحریري افادې په اړه هم ځینې وړاندیزونه لري، چې د زده کوونکو د قرائت له کتاب څخه بهر دي او ښوونکي ته د کورنۍ وظيفې او له ټولگي څخه د بهر کارونو په اړه یوه ښه مفکوره ورکوي.

دغه پروگرام دا هم جوتوي چې د لیکنې له افادې سره د زده کوونکو د عادي کولو لپاره د تقریري افادې او وینا کولو اصول د بنسټ په توګه کېښودل شي، زده کوونکي باید د موضوعاتو په اړه لیکنه وکړي او مقالې ولیکي چې د دوی له پوهې سره برابرې وي.

د بېلګې په ډول زده کوونکو ته وخت ورکړل شي چې د خپل ښوونځي او د کورني ژوند په اړه څه ولیکي او کله چې یو زده کوونکی د خپلو کتنو پایله لیکي، باید وهڅول شي چې دوی خپل شخصي احساسات او ابداعي کتنې په لیکنه کې ښکاره کړي (۲ ماده، ۱۸مخ).

یوه بله موضوع چې له زده کوونکو سره ډېره مرسته کوي، په تېره د تاریخ په موضوع کې مهمه ده، هغه داده چې زده کوونکي خپل ځان د یوه ټاکلي شخص په توګه فرض کړي او بیا خپل اوصاف جوت کړي، چې دا ډول د تاریخ په اړه د زده کوونکو زده کړه پیاوړې کوي، د ملګرو لپاره د لیک لیکل یا د ناروغۍ د رقصي لیکل او نور هم زده کوونکو ته ډېر ګټور ثابتېدای شي، زده کوونکو ته باید د ښوونځي په دیوالي

اخبارونو کې د ليکلو موقع ورکړل شي. که د لوړو ټولگيو زده کوونکي څه ليکي او هغه چاپ شي، بيا دغه چاپ شوې ليکنې د ټېټو ټولگيو زده کوونکو ته وښودل شي، دوی ډېر هڅيږي او د دواړو سويو زده کوونکو ته گټورې دي. په دې ډول د ښوونې او روزنې له پروگرام څخه بهر فعاليت هم ډېر اغېزمن وي او د ژبښوونې په برخه کې ور باندې تاکيد شوی. ځينې ښوونکي ممکن پوښتنه وکړي چې موږ د قرائت (لوست) کتاب په بشپړلو مکلف يو، د نورو فعاليتونو لپاره وخت نشته، خو بايد وويل شي چې د لوست کتاب يوازې يوه وسيله يا اله ده چې ځينې وخت هغه ته مراجعه کېدای شي (و ماده، ۹ مخ).

د تفتيش او نظارت تعليماتنامه د يوه ښوونکي ځانگړنې داسې تعريفوي: يو ښه ښوونکی دې د خپل زده کوونکي توافق او علايق په نظر کې ونيسي او د زده کوونکي پخوانيو تجربو او زده کړو سره دې نوې زده کړې او دنيويو تجربو اړيکې ټينگوي. يو ښه ښوونکی له ضعيف ښوونکي څخه د زده کوونکي او ښوونکي ترمنځ له پوښتنو څخه هم پېژندل کېدای شي او بله دا چې ښه معلم د تختې، درسي وسايلو، نويو لغاتونو، چارټونو، رسمونو او له نورو څخه هم پېژندلای شو، چې هغه څرنگه کاروي او څرنگه زده کوونکو ته د موضوع په اړه مثالونه ورکوي.

نو ځکه ويلای شو چې د تفتيش او نظارت هيات يوازې د لوست کتاب له مخې پرېکړه نه کوي، بلکې په خپل قضاوت او پرېکړه کې د وسايلو کارول، نقش، چارټونه، مناقشات، د درس طريقې او نور هم په پام کې نيسي.

دوهم څپرکی

د زده کوونکو ترمنځ فردي توپېرونه او په دې برخه کې د ښوونې او روزنې د اصولو درېځ

ښوونکو ته دا موضوع روښانه ده چې زده کوونکي ټول په يوه سويه نه دي، بلکې يو له بل سره توپير لري. په يوه ټولگي کې يو شمېر کمزوري زده کوونکي هم وي، چې د ښوونکي زياتې پاملرنې ته اړ وي. په همدې ټولگي کې يو شمېر ذکي زده کوونکي هم شته چې بايد ښوونکي هغوی وهڅوي او بوخت يې وساتي. اوس پوښتنه داده چې يو ښوونکی څرنگه کولای شي د يوه ټولگي د څلور پښتو يا له هغو زيات شمېر زده کوونکو سره خپل پلان په بېلا بېله توگه پر مخ بوځي؟ دا هدف په دې ډول ښه ترسره کېږي چې ټولگي په گروپونو ووېشل شي. د بېلگې په ډول ټولگي په دوو گروپونو وېشلای شو، يو يې ذکي زده کوونکي بل يې کمزوري کيدای شي. څلورم ټولگي داسې زده کوونکي وي، چې د هغوی د لوست سويه له درېيم ټولگي سره برابره وي، داسې هم کېږي چې په څلورم ټولگي کې داسې زده کوونکي وي چې د لوست سويه يې د پنځم او ان له شپږم ټولگي سره برابره وي، نو ښوونکي کولای شي د ذکي زده کوونکو لپاره نور مواد لکه اخبار او مجلې هم بېلې کړي.

ضرور نه ده، چې له زده کوونکو سره عينا لکه د لويانو په شان له بسيط څخه د مرکب خواته پر مخ ولاړ شو، بلکې د کوچنيانو ذهن له لويانو سره توپير لري يعنې د اشياوو د استعمال طرز له ساده څخه د مرکب خواته پر مخ نه بيايو، بلکې مهمه داده چې د زده کوونکو فردي مينې او علاقمندی ته پام وساتو، له هغه څه سره چې زده کوونکي مينه لري د هغو اجرا وروسته هېڅ ستونزمن کار نه دی، کوم شی چې زده کوونکي مايوس او ستومانه کوي هغه د ده د خوښې پر خلاف، د نورو له امر سره سم او په نه پوهېدل شويو کارونو اړ ايستل دي. زده کوونکي د بېلابېلو قابيليتونو په لرلو ښوونځي ته راځي، ښوونکي بايد د زده کوونکو دا استعدادونه وپېژني او هغوی وروزی (ده او ۲ مادې څخه، ۵مخ).

ارواپوهانو کوچنيان په بېلا بېلو برخو وېشلي، خو ډېره مهمه خبره داده چې ښوونکي بايد خپل زده کوونکي وڅېړي او له ځان سره وسنجوي چې څرنگه هغوی په زده کړه کې وهڅوي او مرسته ورسره وکړي. ذکر شوی پروگرام دا هم روښانه کوي چې ليک او لوست بايد د زده کوونکو له روحي غوښتنو سره برابر وي. لومړنی ليک لوست بايد له ساده جملو او کلمو څخه پيل شي، ورپسې تحليلي او ترکيبي جملې او کلمې زده کړای شي او ورو ورو د ليک لوست قابليت رامنځته کړي او وده ومومي (۲ ماده، ۷مخ). دا پروگرام دا هم وايي هغه جملې او کلمې چې په زده کوونکو زده کېږي، بايد د هغوی له فکري سويې سره سمون ولري (جيم ماده، ۸مخ).

ددې لپاره چې زده کوونکي یوه جمله ډېر ژر ولوستلای شي، باید هغه ښه وپېژني. زده کوونکي ته د یوې جملې د پېژندلو لپاره یوازې د حرفونو پېژندنه کافي نه ده، بلکې د کلمې ښه باید خوځوځله وگوري او دا کلمې په بېلابېلو جملو کې تکرار شي، چې هغه ښه وپېژني. وچ او تش تکرار کومه گټه نه کوي بلکې هسې وخت ضایع کوي، تکرار باید له ډېر دقت سره یوځای وي چې له هغه تکرار څخه یوه اغېزه رامنځته شي. له لوست څخه مقصد دادی چې پر هغه څه پوه شو، چې لیکل شوي دي (۱ ماده، ۹ ماده).

هغه څه چې زده کوونکي یې لیکي باید د زده کوونکو د ژوند له چاپېریال څخه غوره شوي وي او ښوونکي ددې زمينه او وسیله برابره کړي، چې د زده کوونکو ذهن په کار واچوي او ورو ورو د زده کوونکو فکري وده پیاوړتیا ومومي.

کله چې مور پورته مواد خپرو، نو په هغو کې له ښوونکي څخه دا هیله کېږي، چې اروایي پرنسیپونه تر کار لاندې ونیسي. دغو موادو د زده کوونکو د ودې او نمو او د ښوونې او روزنې له قوانینو سرچینه اخیستې ده. د ښوونې او روزنې پرنسیپونه دادی:

۱. کوچنی هغه څه ډېر ژر زده کولای شي چې مینه او علاقه یې ورسره وي.
۲. کله چې کوچنی د زده کولو وړ شي او دهغې موخې ترمنځ اړیکو باندې پوه شي کومو ته چې دی غواړي ځان ورسوي، نو زده کړه ډېره ښه پرمخ بیايي.
۳. یو کوچنی هغه وخت هم ډېره ښه زده کړه کوي، چې د زده کړې څیزونه پرلپسې په دوامداره ډول وکاروي.
۴. کله چې یو کوچنی د خپلو موخو او هدفونو په ټاکلو کې برخه ولرلای شي هم ډېره ښه زده کړه کولای شي.
۵. یو زده کوونکی هغه وخت هم ډېره ښه زده کړه کولای شي، چې د هغه زده کړې دده له پخوانیو او اوسنیو تجربو سره ډېرې ښې اړیکې ولرلای شي.
۶. همدارنگه یو کوچنی هغه وخت ډېره ښه زده کړه کولای شي، چې د زده کړې مساعد او مناسب ځای ورته چمتو وي.

۷. او په پای کې کوچنی هغه وخت ښه زده کړه کولای شي، چې د زده کړې په وخت کې ځانگړي توپيرونه او فردي اختلافات په پام کې نیول شوي وي.

جرسلدو گیتس همدا خبره د خپل رونیزي ارواپوهنې کتاب په نهم څپرکي کې کړې. دغه کتاب د - زده کړې عمومي طبیعت تر عنوان لاندې لیکل شوی. په دې کې لیکل شوي چې: زده کړه په ډاډه ډول هغه وخت ډېره ښه ترسره کېږي، چې د زده کړې لپاره هیله او میل او دلرلو لپاره یې مینه موجوده وي او د زده کړې لپاره یو دلیل او هڅوونکې انگېزه او تشویق موجوده وي. هغه زده کوونکي چې لږې نمرې اخلي دا له دې امله چې هغوی د خپلې اوسنۍ اړتیا او زده کړې ترمنځ اړیکې نشي موندلای.

دوی فکر کوي هغه خواری چې د ښوونکي له خوا پر دوی د زده کړې لپاره ترسره کېږي ټولې بې گټې دي. کتاب لیکي چې که د دندو سپارل زده کوونکي ته گټه ونه لري، نو پرې دې ښودل شي چې زده کوونکي پخپله له خپلې اړتیا سره سم څه زده کړي او د کورنۍ دندې پر ځای د خپلې خوښې پر زده کړې باندې وخت تېر کړي. یعنې له څه سره یې چې مینه وي هماغه دي ولیکي او ودې لولي. د زده کولو د فعالیت اغېزمنتیا له یوې خوا د زده کوونکو په ودې پورې اړه لري او له بلې خوا د دوی په پخوانیو تجربو پورې هم اړه لري. هڅونه د زده کړې یو لومړنی شرط دی، هڅونه د اهدافو او د ماشونو د موخو په اړه کېږي، له پورته ټولو

خبرو څخه څرگندېږي چې زده کوونکي له هغه څه سره چې زده کوي يې بايد مينه ولري او د خپلې مطالعې او موخو ترمنځ اړيکې وموندلې شي، هغه تکرارولو ته اړتيا لري چې خپلې زده کړې په ذهن کې کېږي، خو دغه تکرار بايد بې مانا تکرار او د وخت ضايع کول نه وي، بايد زده کوونکي ورځنۍ لوست له ورځنۍ ژوند سره مرتبط کړای شي، ځکه دغه لوست بايد ده ته مفهوم پيدا کړي، يو کوچنی هغه وخت ډېره ښه زده کړه کولای شي چې د ده ښوونکي مهربانه او زړه سواندي وي، د ټولگي خونه نه ډېره توده او نه ډېره سپه وي، لوست بايد د زده کوونکي له سويې سره برابر او کلمات يې د پوهېدو وړ وي. هغه مهمه خبره چې ښوونکي يې بايد په ياد وساتي داده، چې کوچنيان د خپلو استعدادونو له مخې او د ودې او مهارت له مخې يوله بل سره ډېر توپير لري.

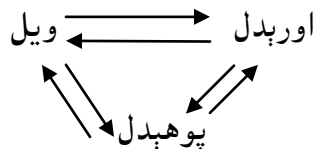
اورېدل

د اورېدلو په اړه څو وړاندیزونه:

له دې کبله چې اورېدل د ژبې د زده کړې لومړنی اړ دی، نو لومړی به دا خبره وکړو چې څرنگه د اورېدلو مهارت ته وده ورکولای شو، اورېدل څرنگه اصلاح شي او ښه والی پکې راوستل شي؟ کوچنی غورځوونکی چې بېلا بېل غږونه واورې، بيا هڅه کوي چې خپله هماغسې غږ زده او ويې کاري. ماشوم له ښوونځي څخه څو کاله مخکې دا هڅې کوي، خو لکه څرنگه چې ليدل کېږي په ښوونځيو کې ډېره لږه هڅه کېږي چې زده کوونکي په وضاحت خبرو کولو ته څېر کړای شي او دا چې زده کوونکي دې په اغېزمنه توگه اورېدو سره څېر کړای شي هېڅ پام نه دی شوی.

ښوونکي زياتره وخت وايي چې زده کوونکي غورځوونکي يا پام نه کوي او داسې نور، نو په دې ډول زيات وخت د موضوعاتو تکرارولو ته ورکول کېږي او زيات وخت د هغو تېروتنو په اصلاح کولو تېرېږي چې د سم غورځوونکو او غلط فهميو له کبله پېښې شوې دي.

اورېدل ددې غوښتنه کوي چې زده کوونکي وپوهېږي، معنا دا چې په هغه ژبه پوه شوی، د بېلگې په ډول موربه په روسي ژبه خبرو ته غورځوونکی وي يا به د يو چا په انگليسي ژبه خبرې واورو، خو تر څو په ذکر شويو ژبو ونه پوهېږو، هېڅکله د ويونکي او اورېدونکي ترمنځ د ويلو - اورېدلو او پوهېدولو دايره نه بشپړېږي يعنې بايد پوهېدل موجود وي تر څو چې دا دايره بشپړه شي:

موږتل په اورېدلو کې يوه موخه او هدف لرو، د بېلگې په ډول، موږ ځکه واورو چې پوه شو، معلومات مو زيات شي، په هداياتو پوه شو، ان دا چې موږ د تفرېح لپاره هم ځينې وخت له اورېدو کار اخلو، راډيو ته

غورڼو نيسو، هغه څوك چې سندره وايي ورته غورڼو نيسو، څوك چې نكل تېروي غورڼو ورته نيسو، چې دا وروستۍ بېلگې د تفریح لپاره د غورڼو نيولو مثالونه وو. همدارنگه موږ له بېلا بېلو خلكو سره د اشنا كېدو په خاطر د اورېدلو له مهارت څخه كار اخلو. د ښوونكو د كورنۍ د غړو، له دوستانو او نورو سره زموږ ټولې اړيکې د افكارو د تبادلې غوښتونكې دي. هره ورځ زموږ زيات شمېر وخت په ويلو او اورېدلو تېريږي. په ټولگي كې د زده كوونكي له نيمايي زيات وخت په اورېدلو تېريږي، خو موږ بيا هم دې ټكي ته زيات پام نه كوو چې ډاډه شو ايا زده كوونكو په اغېزمن ډول واورېد كې نه؟ اورېدل كومه بېله موضوع نه ده، بلكې د درسي موضوعاتو يوه برخه ده او په لوست كې ډېر ارزښت لري.

څه بايد وكړو چې د زده كوونكو د اورېدلو له مهارت سره مرسته وشي؟

۱. بايد داسې يو څه ووايو چې د اورېدو ارزښت ولري.

۲. بايد ښه درسي پلان ولرو او د زده كوونكو پاملرنه او دلچسپي په نظر كې ونيسو.

۳. بايد زده كوونكو ته د غورڼو نيولو په اړه يو دليل وړاندې كړو، يعنې اورېدو ته بايد يو هدف ولرو (د بېلگې په ډول د يو نكل له اورېدو غواړو څه زده كړو؟).

۴. بايد هغه څه زده كوونكو ته ووايو (ورواورو) چې هغوی په هغو د پوهېدو هيله ولري.

۵. بايد په كافي اندازه لوړې او واضعې خبرې وكړو، چې زده كوونكي يې واورې.

۶. بايد داسې كلمات وکاروو چې زده كوونكي پرې پوه شي يعنې د كوچنيانو د پوهې وړ وي.

۷. بايد په درسي ټولگي كې د اورېدو لپاره مناسبه وضعه موجوده وي:

(الف) له ټولگي څخه بهر غږ زوږ په ټولگي كې وانه وړېدل شي.

(ب) د زده كوونكو چوكۍ بايد راحت او مناسبې وي.

(ج) د ټولگي هوا نه زياته سره او نه زياته گرمه وي.

(د) ښوونكي دې هغې خواته نه دريږي، چې رڼا ورڅخه ټولگي ته رالوېږي.

دا و د اورېدو په اړه ځينې وړاندیزونه، اوس به د دې سرچېه خبرې ته څېر شو، يعنې به گورو چې زده كوونكي ولې غورڼو نه نيسي.

د غورڼو نه نيولو لاملونه:

۱. زده كوونكي د ښوونكي په خبرو نه پوهيږي.

(الف) يا دا چې د هغه غږ پوره لوړ نه دی يا دا چې واضعې خبرې نه كوي.

(ب) ممکن ښوونكي داسې كلمات وکاروي، چې زده كوونكي پرې نه پوهيږي او ښوونكي يې شرحه كوي هم نه.

(ج) ممکن هغه مفكورې چې ښوونكي يې شرحه كوي، د كوچنيانو د سويې (د ټولگي او عمر له پلوه) لوړې وي.

۲. زده كوونكي له موضوع سره مينه نه لري، ښوونكي پوره اندازه هڅې نه دي كړي، چې موضوع زده كوونكو ته په زړه پورې كړي.

۳. له ټولگي څخه بهر خنډيز عوامل موجود دي، لكه لوړ غږ، زوږ، يا داسې په زړه پورې شيان چې كوچنيان د هغو د ليدو لېوال وي او دهغو خواته كتل ورته په زړه پورې وي.

- ۴- ځينې وخت کو چنيان دنورو شيانو په اړه سوچ کې ډوب وي.
- ۵- زده کوونکو هماغه يوه موضوع خو څو ځله له بنوونکي څخه اورېدلې وي، نو ځکه يې له بيا اورېدو سره مينه نه وي.
- ۶- دوی همدا موضوع تېر کال په لوست کې لوستلې وي.
- ۷- کله چې زده کوونکي ډاډه وي، چې بنوونکي بيا هم همدا موضوع تکراروي، نو په داسې حالت کې هم له اورېدو سره ډېره مينه نه ښيي.
- ۸- ځينې وخت زده کوونکي بېله ځانگړې مفکوره لري او له بنوونکي سره يې عقیده يو شان نه وي.
- ۹- بنوونکي کوم علت او موخه ورته نه وي څرگنده کړې، چې زده کوونکي يې له اورېدو سره مينه وښيي.

د يوه ښه اورېدونکي ځانگړنې:

- ۱- يو ښه اورېدونکی مودب وي او د خبرې کوونکي خبرې نه غوڅوي.
  - ۲- ښه اورېدونکی غلی ناست وي بېخايه نه خوځيږي.
  - ۳- ښه اورېدونکی د خبرو کوونکو د خبرو مهمه مفکوره تعقيبوي.
  - ۴- ښه اورېدونکي د وينا په اړه له ځانه علاقه ښکاره کوي.
  - ۵- ښه اورېدونکي ډېرې ښې پوښتنې کوي.
  - ۶- ښه اورېدونکي د ټاکلو ټکيو په اړه يو څه زيات شواهد غواړي.
  - ۷- هغه څه چې ويل شوي خبرې يې او له حقيقت څخه لرې او مبالغه لرونکي مسايل له حقيقي مسايلو څخه په ښه ډول بېلولای شي.
- د يوه ښه بنوونکي په توگه بايد په ياد ولرو چې د ټولگي دننه د نظم او نسق ساتلو لپاره بايد هېڅکله بنوونکي په لوړ غږ نارې ونه وهي، که زده کوونکي غږ زوږ جوړوي، نو بنوونکي دې ورو خبرې وکړي او هغوی دې پوه کړي، نه دا چې خپل غږ د زده کوونکو له غږ څخه هم اوچت کړي، په داسې حالت کې زده کوونکي اړ کيږي، چې غلي شي او دخپل بنوونکي غږ ته ځېر شي، که تاسو زده کوونکو ته کوم نکل لولئ او هغوی شور زوږ کوي، نو ښه به وي چې کتاب وتړئ او ورته ووايئ، چې تر هغو يې نه لولي تر څو دوی غلي نه وي او غږ مو وانه وري.

په بېلا بېلو ټولگيو کې د اورېدلو د مهارت د ښه کولو لپاره يو څو وړانديزونه په لومړي ټولگي کې:

- ۱- زده کوونکي دې خپلې سترگې وتړي او غوږ دې ونيسي چې د څه شي غږ اوږي.
- ۲- زده کوونکي دې د بنوونکي ميدان ته ووځي، څو شيبې دې غوږ ونيسي او ودې گوري چې څو ډوله غږونه اوږي ايا دا غږونه توپيرونه لري او نومونه يې پېژني، لکه د موټر غږ، د چرگ غږ، د پسونو غږ، د لرگيو د ماتولو غږ او داسې نور.
- ۳- د سره ورته حروفو (ت او د ، ب او پ او نورو) د پېژندلو لپاره اورېدل.

۴- د یوې قافیې لرونکي کلماتو لوبه (د بېلگې په ډول داسې کلمه ومومي چې تور او نور غږ ولري).

۵- دا لوبه چې د یوه ژوې غږ وباسي او وپوښتي چې دا د څه شي غږ و؟

۶- د هدایاتو څارل: ښوونکي، زده کوونکو ته وایي چې ښه څیر شي، بیا دې څو هدایات ورکړي او د درېیو کارونو ترسره کول دې ورته ووايي، زده کوونکي دې دا کارونه په هماغه ډول چې ورته ویل شوي ترسره کړي. د بېلگې په ډول: زلمیه ورپرانیزه، زما له مېز څخه کتاب واخله او اڅک ته یې ورکړه!

۷- هغه لوبې چې زده کوونکي یې په تفریح یا هغو ورځو کې چې اورښت وي او دوی بهر نشي وتلای نو دننه په ټولگې کې یې ترسره کوي:

الف: هر زده کوونکي ته د یوې میوې یا یوه سابه نوم ورکړئ، بل زده کوونکي د نورو په کړې (حلقه) کې درېږي او دوه نومونه اخلي (گازره او انگور) اوس نو هغه زده کوونکي، چې همدا نومونه ورته ایښودل شوي ډېر ژر له خپل ځایه پاڅیږي او بل یې پر ځای کېږي، که یې دا کار په پوره چټکۍ ترسره نشو کړای او د دوی ځای هماغه زده کوونکي چې ولاړ دي ونیسې، نو هغه زده کوونکي چې نوم یې اخیستل شوی د هغه پر ځای په کړې کې درېږي او دوه نور نومونه اخلي، لوبه همداسې پر مخ ځي، په دې لوبه کې لیدل کیږي چې ایا زده کوونکي په څېر کې خپل نوم ته غوږ ږدي کنه؟

ب- یوه بله لوبه چې زده کوونکو ته به په زړه پورې وي، (ځم چې خپل نیکه او انا وگورم) نومېږي. دا لوبه یو زده کوونکي داسې پیلوي: زه ځم چې خپل نیکه او انا وگورم، خپل بکس اخلي او وایي خپل د غاښو برس وړم. بل زده کوونکي هم عینې جمله تکراروي او یو څه پرې زیاتوي، د بېلگې په ډول: خپل د غاښو برس او بوتان وړم. هر زده کوونکي رومبني خبرې تکراروي او یوه بله پرې زیاتوي. که کوم زده کوونکي ونشي کولای هغه ټولې خبرې چې نورو کړي، تکرار کړي، ځینې یې هېرې کړي، نو دا زده کوونکي لوبه پایلي.

له لومړنیو ټولگيو څخه په پورته ټولگيو کې د اورېدلو د مهارت د تدریس په اړه ځینې وړاندیزونه:

الف: د سپورت په ساعتونو کې زده کوونکي کولای شي لاندینۍ لوبې ترسره کړي:

۱- زده کوونکي په دوو ډلو بېلېږي: دا هره یوه ډله یو د بل مخامخ درېږي، ښوونکي د یوې ډلې غږو ته جفت نمري او بلې ډلې ته طاق نمري ورکوي، لکه: (۲، ۴، ۶... او ۱، ۳، ۵، ۷، ۹... او نورې) بیا یوه کوچنۍ تېږه پر میدان داسې ږدي چې دواړو ډلو ته یو شانته نږدې وي، وروسته ښوونکي یوه جفته او یوه طاق نمره وایي له دواړو ډلو یو یو زده کوونکي چې همدا نمرې ورکړل شوي میدان ته ننوځي او هر یو هڅه کوي تېږه له میدان څخه واخلي او ډېر ژر خپل ځای ته ستون شي، پرته له دې چې مقابل لوری یې ونیولای شي. که مقابل گروپ هغه زده کوونکي چې تېږه یې اوچته کړې ونیسې، نو نیول شوی زده کوونکي مقابل گروپ ته ورځي. په پای کې چې هر گروپ د زیات شمېر غږو لرونکي وي هغه وړونکي بلل کیږي، په دې لوبه کې باید زده کوونکي ډېر څېر اوسي چې خپلې نومې واورې.

ب- ښوونکي باید خپل درسي هدایات یو ځل، ورو، خو واضح ووايي. کله چې لومړی ځل ښوونکي دا کار کوي، نو زده کوونکي ته دا ښيي چې دوی باید ښه غوږ ونیسې، ځکه چې هغه یوازې یو ځل خپل هدایات لولي او بیا یې نه تکراروي.

ج- د اورېدلو د مهارت د ارزيايي لپاره ښوونکي يو لنډ پرگراف لولي او بيا له زده کوونکو د هغه په اړه پوښتنه کوي، تر څو دا ښکاره شي چې زده کوونکو ددې پرگراف مهم ټکي ياد کړي کنه؟ دا ازموینه کېدای شي ليکلې بڼه يا د وينا په بڼه وي، د بېلگې په ډول دوه (ص) او (غ) سوالونه دي په دې برخه کې دې راوړل شي.

۵- کېدای شي چې يوه صنفی مناقشه په ټيپ ريکارډ کې ثبت او بيا يې زده کوونکو ته واوروو، بيا زده کوونکو ته وخت ورکوو چې په دغه مناقشه کې خپل فعاليت وڅېړي.

همدارنگه ټيپ ريکارډ د ژبې په لوست کې گټوره وسيله ده.

ه- د زده کوونکو له خوا په څو جملو کې د بېلا بېلو غږونو تعريف.

د بېلگې په ډول، د امبولانس يا اطفایې غږ.

د مني د باد د لگېدو غږ چې ونې خوځوي. د ماشوم ژړا.

ز- زده کوونکي هڅونکي او پاروونکي غږونه څرنگه تعريفوي، د بېلگې په ډول د ماشومانو غږ د لوبو په ترڅ کې، د ملي اتن د نغمې غږ، د يوې مور غږ چې ماشوم ته يې اوري.

ح- له زده کوونکو څخه وغواړي، چې راډيو واورې، په دې برخه کې يو رپوټ جوړ او بله ورځ يې له ځان سره راوړي. که ځينې پوښتنې زده کوونکو ته ورکول کېږي، نو ښه به وي چې دوی د راډيو اورېدونکي يوه موخه ولري.

ظ- يو شمېر شفاهي هدايات زده کوونکو ته ورکړي او وگورئ، چې دا ټول عملي کوي که نه؟ دا کار په هر ټولگي کې ممکن دی، مثلاً وروسته تر يوه لوست دغه مناقشه ارزيايي کېدای شي:

ايا زده کوونکي په خبرو کولو کې نوبت رعایتوي؟ ايا مودبانه يې يو بل ته غوږ نيوه؟ ايا منطقي پوښتنې يې کولې؟ ايا ټولو غوښتل يو ځل خبرې وکړي او داسې نور.

موږ نشو کولای د اورېدو مهارت، لکه څرنگه چې ښايي ارزيايي کړو، تر څو چې يو پرگراف زده کوونکو ته ونه لولو بيا ورپسې په دې اړه پوښتنې وکړو. د زده کوونکو له کتنې ښکاري چې دوی څومره په ځان کې د اورېدو مهارت روزلی؟ ځکه ددې عادت وده د دوی په زده کړه کې ارزښت لري. په پای کې بايد ووايو چې ښوونکي هم بايد د اورېدو ډېر ښه عادت ولري. هغوی بايد زده کوونکو ته داسې ونه ښيي چې گواکې ډېر بوخت دي او د هغوی د خبرو د اورېدو وخت نه لري چې زده کوونکي يې غواړي هغه ووايي او خپل ښوونکي ته يې واوروي. همدارنگه بايد ښوونکي له خپلو زده کوونکو سره په دې اړه هم مرسته وکړي چې هغوی د غږونو له نړۍ خبر کاندې. زده کوونکي له موزیک څخه خوند واخلي او په زده کړه کې د اورېدلو له ارزښت څخه برخمن او با خبره شي او په پای کې بايد ښوونکي، زده کوونکي هغو تجربو او فعاليتونو ته رهنمايي او وهڅوي، چې د اورېدو او د نورو اموزشي لارو چارو په برخه کې د تنقیدي طرز تفکر غوښتنه کوي.

درېم خپرکی

ژبښوونه

الف: ژبښوونه په لومړنيو ټولگيو کې:

د پوهنې وزارت د لومړنيو زده کړو پروگرام جوتوي، چې د لومړي ټولگي ټول تدریسي فعالیت لیکل او لوستل دي. (۱ ماده، ۷مخ).

لومړی ټولگی په حقیقت کې په ښوونځیو کې یو ډېر مهم ټولگی دی، نو ځکه باید ډېر ښه او تکره ښوونکي دغه ټولگي کې درس ته وگومارل شي. دلته زده کوونکي لیک - لوست زده کوي، دلته زده کوونکي د خپلې ښوونې او روزنې د راتلونکې ودانۍ بنسټ ږدي. البته مور پوهېږو چې د لوست په اړه مور ډېرې ستونزې لرو، زیات شمېر لوی زده کوونکي گورو چې د لوست پر وخت خپله گوته پر کړښو کارې، یا د لوست پر وخت خپلې شونډې خوځوي ددې لامل څه دی او ولې زیات شمېر وگړي په گړندی او چټکه توگه لیک نشي لوستلای، څرنگه کولای شو ښه لوستونکي وروزو؟ کومه نیمگړتیا چې همدا اوس د لومړيو ټولگيو د لوست په کتابونو کې شته هغه د لوست په برخه کې د ستونزو لامل ده، د بېلگې په ډول که مور د خپلو لومړيو ټولگيو کتابونه د امریکا د لومړيو ټولگيو له کتابونو سره پر تله کړو، لیدل کېږي چې په امریکایي کتابونو کې د نویو کلماتو شمېر په منځني ډول (۳) او زموږ د لومړي ټولگي د کتاب په پاڼه کې د نویو کلمو شمېر ۲۰ ته رسېږي. د امریکا د دوهمو ټولگيو په یوه پاڼه کې د نویو کلمو شمېر په منځني ډول ۷، ۲ دی او زموږ د کتابونو په هره یوه پاڼه کې ۳۸ نوي لغتونه دي. د امریکا د لومړي ټولگي د کتاب د پاڼو شمېر ډېر زیات دی، ځکه چې په هغه کې تکرار او مذاکرات زیات په پام کې ساتل شوي. په یوه څېړنه کې څرگند شول چې په دې برخه کې له اسانه لغاتو څخه د پېچلو لغاتو خواته کومه لړۍ او پورې په پام کې نده نیول شوې، زیات شمېر لغات یو یا دوه ځله راغلي، په یوه لازم ډول نه دي تکرار شوي، ددغو کتابونو زیات شمېر لغات په کوچنیانو کې نه دي دود. د بېلگې په ډول د لومړي ټولگي د کتاب په لومړۍ پاڼه کې هغه لغات راغلي چې ډېر لږ معمول دي. د دوهم ټولگي کتاب په (۱) مخ کې د مولی، مخلوق، ادنی، اعلی، لایق، فقرا او داسې نور لغات راغلي، چې دا هم د دوهم ټولگي له سویې پورته دي (۱).

(۱) په دې پرتله کې د افغانستان د لومړيو ټولگيو د بېلا بېلو دورو کتابونو وکتل شول او پورته ذکر شوې بېلگه د سویډن د موسسې له خوا پر ۱۳۷۲ کال له خپرو شویو درسي کتابونو څخه غوره شوې.

د لومړيو ټولگيو د ليكلو او لوست ډول بايد د ماشومانو او کوچنيو زده کوونکو له روحياتو سره برابر غوره شي، لومړنی ليکل او لوست بايد له ساده جملو څخه پيل شي، ورپسې ترکيبي او تحليلي پر مخ ولاړ شي (۲ماده، ۷مخ).

دلته مو وويل چې بايد ليکل لوست له ساده لغاتو او جملو څخه د پېچلو او مرکبو جملو او لغاتو پر خوا ولاړ شي، دا کار له موجودو کتابونو سره کېدونکی نه دی، خو دا چې کوم ښوونکی پوره اندازه نور مرستندوی درسي مواد ولري. په پيل کې فلش کارډونه ډېر گټور دي، ښوونکی دا کارډونه جوړوي او ځينې کلمې په پنډه ليکل پرې ليکي، که ښوونکی په انځور کېدلو کې ماهروي، کېدای شي د کارډ پر بل مخ رسم (انځور) هم وکارې، چې هماغه کلمه افاده کړي، که دا له ډېلې قطعي ياله ډبل کاغذ څخه جوړ شي د څو کالو لپاره دوام کولای شي او په قوطيو کې ساتل کېدای شي. ښوونکی کولای شي ساده جملې پر توره تخته وليکي او په هغو کې د نوي لوست نوي لغات وښيي، په دې ډول زده کوونکي کولای شي چې ښه تکرار وکړي، پخواني لغاتونه په ياد کې وساتي او بيا نوي لغات زده کړي، بې ځايه تکرار يوازې وخت ضايع کوي، تکرار بايد له دقت او پوره څېرتيا سره وي، ځکه دقت اغېزمن واقع کېږي (۱۴ماده، ۹ مخ).

که کلمات او لغات په بېلا بېلو شکلونو کې زده کوونکو ته وښودل شي ډېره گټه لري، د بېلگې په توگه هم کارډ کې هم کتاب او هم عادي کاغذ او هم پر تخته، نو په دې وخت کې ډاډ مومو چې زده کوونکو ددغو کلماتو حقيقت درک کړي. په زيات شمېر ښوونځيو کې ليدل کېږي، چې زده کوونکي د کتاب کلمات په خپل ښوونکي پسې چې هغه يې قرائت کوي د وچ تکرار په بڼه لولي، بيا هم د خپل ټولگي له بل زده کوونکي اوري او همدا عمل څو څو ځله تکرارېږي تر هغو چې هماغه مخ له ياده زده کړي، پرته له دې چې په معنا يې پوه وي. په دغه ډول زده کوونکو کې د دقت او پام کولو بد عادت روزل کېږي. د کلمو پر مفهوم تاکيد کول ډېر ضرور دي، کله چې نوې کلمې په لوست کې راځي، ښوونکي د هغو معناوې له زده کوونکو څخه پوښتي او هغه نوې جملې چې هماغه کلمه پکې راغلې وي پکار وي. ممکن ښوونکی له زده کوونکو څخه دا هيله وکړي چې نوې کلمې پخپله په جملو کې وکاروي دا د دې مانا لري چې ايا زده کوونکي د نويو لغاتو په مانا او کارولو پوه شوي که نه؟

ليکل - لوست دواړه يو ځلې زده کېږي، دا چې زده کوونکي نوې کلمې لولي، نو هغه ليکي هم. څرنگه چې يو نوی لغت په ليکنه کې گوري او لولي يې، نو په دې پوهېږي چې دغه نوی لغت چېرې او څرنگه کارول کېږي او له کومو حروفو څخه جوړ دی.

په لومړي ټولگي کې درس او لوست ورکول د شيانو او سمبولونو (علامو) په اړيکو ډېر تاکيد کوي، يعنې هغه علامې او سمبولونه چې له يوه شی څخه نماينده گي کوي د (اس) کلمه په حقيقت کې يو سمبول دی، چې پخپله له اس سره هېڅ ورته والی نه لري.

خو مورتل دا سمبول کارولی او د هغه په اورېدو داسې (ژوی) څېره ذهن ته را تداعي کېږي کله چې زده کوونکي دا لغت زده کړي، نو پوهېږي چې مانا يې يو ډول څاروی دی.

له لوست څخه موخه او مقصد په هغو شيانو پوهېدل دي، چې ليكل شوي، نو ځكه بايد د لومړي ټولگي زده كوونكي د كلماتو له پېژندلو پرته چې په جملو كې راغلي، د هغو پر مانا هم وپوهول شي او د هغې د بڼې په ليدو يې په مانا پوه شي او د كلمې مانا اخېستل بايد د زده كوونكو عادت وگرځي (۱ ماده، ۱۰ مخ). بنوونكي دې زده كوونكو ته دا وخت وركړي چې جملې څو څو ځله وگوري چې بل ځل سم له ليدو سره هغه وپېژني، بنوونكي پر تختې ليكلو، په ديتو كاغذ د چاپولو، په فلش كارډونو ليكلو او نورو لارو دا موخه ترلاسه كولاى شي. هغه كلمې چې زياتې كارول كيږي بايد څو څو ځله تکرار شي، دا كاز زده كوونكي د اعلاناتو له تختې، فلش كارډ، اخبار، د ټولگي د تورې تختې او د نورو له مخې زده كوي. هغه كلمې چې نوي زده كوونكي ته ورښودل كيږي، بايد د هغو مانا زده كوونكي ته وروپوهول شي. په ورځني ژوند كې موږ ځينې كلمات او اثار په لوړ غږ لولو، ځينې په ورو له ځان سره لولو. هغه ډېر معمول لوستل چې موږ يې كوو همدا ورو او بې غږه لوستل دي، نو بنوونكي دې زده كوونكي په بنوونځي كې په دواړو وروزي هم په لوړ غږ لوستل او هم په ورو لوستل. ذكر شوې موضوع ډېره ضروري ده ځكه وروسته وروسته وگړي اړ دي چې ورو مطالعه وكړي او له ليكلي پراگراف څخه مانا واخلي، لكه د اخبار او مجلو لوستل، نو زده كوونكي بايد په ورو (خوشانه) لوست هم روږدي شي. دلته د بېلگې په ډول د سويډن كومپټې د دوهم ټولگي لپاره د پښتو د قرائت د (۳۰) مخ لوست چې د باغ تر سرليک لاندې دی را اخلو، درسي پلان داسې پرمخ بوځي:

۱. نوي لوست ته د زده كوونكو مينه راوپاروي، زده كوونكي وهڅوي چې د ۳۰ مخ انځور ته په غور څېر شي او د هغه په اړه مناقشه وكړي. په انځور كې څه گوري؟

كوم ډول ونې او سابه ليدل كيږي... څو پوښتنې وكړي او دوى د باغ په اړه سوچ كولو ته وهڅوي، په دې ډول د ساينس موضوع هم د قرائت په لوست كې راتلاى شي، په انځور كې د كال كوم وخت ښكاري؟ ولې اوږې پكې ښودل شوي؟ په اوږې كې هوا څنگه وي؟ په اوږې كې څه اغوندو... البته دا هڅونه دې صرف څو شېبې وخت ونيسي.

۲. بيا لوست ادامه پيدا كوي او بيا د نويو لغاتو پېژندنه راځي. په مناقشه كې زده كوونكي د روغتيا، نارنج، پالنه او نورې دا ډول كلمې چې ممكن نوې وي تکراريږي، بيا همدا لغات پر تخته وليكي، ممكن ددې لپاره فلش كارډونه و كارول شي، څو داسې جملې چې همدا لغات پكې راغلي وي او وړ لاندې كړبڼه و كارې، ممكن بنوونكي د باغ يو څو نور انځورونه هم راوړي، بيا له زده كوونكو وغواړي چې دوى خپله ځينې نوې جملې جوړې كړي، په دې ډول د ذكر شويو نويو لغاتو مانا د زده كوونكو په ذهن كې كيني، مثلاً دا باغ دی، كه كومه ونه وچه شوې وي د هغې پر ځاى نوي نيا لگي. كينوي، باغونه - ډېره پالنه غواړي... او داسې نور (۱)

يوه نوې كلمه غوره كړئ او له زده كوونكو څخه وغواړئ، چې هغه ولولي، نور دې هم هغه تکرار كړي. دا كار د ټولو نويو لغاتو په اړه وكړي، نوې جملې په تخته هم تکرار كړئ.

(۱) دلته د بېلگې لپاره د پښتو لوست د دوهم ټولگي درسي كتاب (۳۰-۳۱) مخونه، غوره شول تر څو موضوع روښانه شوي وي.

۳- په درېیم گام کې د اوار (خموشانه) لوست هدایت ورکړئ، د بېلگې په ډول له زده کونکو څخه هیله وکړئ چې ۳۰-۳۱ مخونه له ځان سره ورو ووايي او د هغې پر مطلب باندې ځان پوه کړي.

۴- په څلورم گام کې زده کوونکو ته دنده وسپارئ، چې همدا لوست پرته د شونډو له خوځولو او د گوتو له حرکت او د کرنې له تعقیبولو ولولي یعنې په سترگو یې ولولي او کلمې دې نه تلفظوي. کله چې زده کوونکي هر یو خپل لوست پای ته رسوي ارام دي کېني چې نور یې هم پای ته ورسوي.

۵- و دې گوري چې زده کوونکو له هغه څخه چې تاسو ورته پوښتنه کړې وه څه زده کړل، د باغ په اړه په څه پوه شوي، دوی به د ځواب ورکولو لپاره لاس اوچت او په وار به خبرې کوي، دا به ښکاره شي چې رښتیا هم دوی لوست زده کړی دی؟

۶- په لوړ غږ لوست - په شپږم گام کې ښوونکی دا خبرې چې د زده کوونکو څومره د لوست مهارت ښه شوی.

۷- زده کوونکو ته وخت ورکړي چې لوستل شوی لوست په لیکلو تمرین کړي، ممکن زده کوونکي نوي لغات پخپله کتابچه کې یادښت کړي او له تختې څخه جملې په کتابچه کې وليکي دا ټول کارونه گټور او د درسي پلان اجزا دي.

۸- مذاکره - په راتلونکې ورځ کې د تیر درس کلمات مذاکره کړي او وگوري چې د پرون لوست کلمات د دوی په ذهن کې پاتې دي او پرونی لوست له نوي لوست څخه مخکې ځغلنده تکرار کړي.

په عمومي ډول پورته پلان یو ښه پلان دی، لاندې موږ د یوه ښه لوست پلان ذکر کوو.

۱- د زده کوونکو د علاقې جلبول.

۲- په بېلا بېلو ښو د نویو لغاتو او جملو راوړل او لیکل.

۳- د لوست ورو او خاموشانه لوست.

۴- په زده کوونکو د نوي لوست لوستل پرته د شونډو له حرکت څخه.

۵- له زده کوونکو څخه ځینې پوښتنې کول چې رښتیا هم په لوست پوه دي که نه؟

۶- په لوړ غږ د لوست تکرارول.

۷- په راتلونکې ورځ کې د پرونی لوست تکرار.

لکه څرنګه چې وکتل شول ښوونکی دې هېڅکله په لوړ غږ لوست زده کوونکو ته نه لولي او تر هغو پورې چې زده کوونکي ورو نوی لوست ونه لولي په لوړ غږ د نوي لوست ویلو اجازه نشته، که په نوي لوست کې پېچلي لغات او جملې وي، نو ښوونکی هغه د پورته پلان په دوهم پړاو کې حل کوي، نو ځکه په لوړ غږ سره لوستلو ته کوم دلیل نشته. که ښوونکی پخپله لوست په غږ سره لولي او زده کوونکي د گوتو په حرکت یا د سترگو په واسطه هغه ورسره تعقیبوي، د هغوی ټوله مینه او پاملرنه له منځه ځي. په دې ډول دوی د لوست په مانا او مفهوم هم نه پوهیږي، خو که ښوونکی غواړي د لغاتو تلفظ اصلاح کړي په پای کې کولای شي مربوطه جملې په لوړ غږ هم ولولي.

استثنا:

صرف په پورته پلان کې منظومې توپیر لري، چې دا ښوونکي په لوړ غږ لوستلای شي ځکه په شعر کې ځینې کلمې شته چې پېچلي وي، تلفظ یې مشکل وي او په لوړ غږ د هغو لوستل د هغو ادبي ښکلا هم

زیاته او د پاملرنې وړ گرځوي او موزون کلام نور هم خیال انگېز او ښکلی کیږي، خو که ښوونکی د ښه غږ لرونکی او په ښه شکل یې ولولي، نو زده کوونکي ډېر هڅیږي او دا کوښښ کوي چې شعر او منظومه هماغه ډول ولولي او په پای کې له ادب سره مینه پیدا کوي او د نورو اشعارو او منظومو په لوستلو هم پیل کو

خلورم خپرکی

لیکل

د لیکلو فعالیت د مورنۍ ژبې په هماغه لومړني لوست کې پیلېږي. زده کوونکي د کلماتو لیکنه پر تخته ویني او له لیکلو سره اشنا کیږي. په پیل کې زده کوونکي ممکن لیک په هوا په گوته یا د لاس په اشاره ولیکي، ممکن لیکنه پر میز ولیکي یا عیناً یې انځور کړي چې دا انځورول د بشپړ لیک مانا نه لري، وروسته زده کوونکو ته دنده ورکول کیږي، چې زده کړی لوست په خپلو کتابچو کې ولیکي، څه موده وروسته ښوونکی ساده کلمې د املا په بڼه ورته وایي، ورو ورو دوی لیکل زده کوي، همدارنگه کورنۍ دندې ورکول کیږي چې د دوی د لیکلو مهارت لوړوي. د پوهنې وزارت پروگرام د لیکلو په اړه زیات شمېر مطالب لري ان دا چې د حسن خط مضمون ته پکې ځای ورکړل شوی. زده کوونکي باید دا وړتیا ومومي چې د لوست وړ واضح او ښه خط په اسانۍ سره ولیکلای شي او لیک یې پوخ او ښکلی وي (الف ماده، ۲۰ مخ).

ښوونکی باید تل هڅه وکړي چې تر ممکنه حده پر تخته ښکلی او د لوستل کېدو وړ لیک وکړي، ځینې وخت په خط کش سره د تختې په څنډه کې د کوچنیو کرښو ایستل د لیک په ښکلي کولو کې مرسته کوي، زده کوونکي د ښوونکي لیک ځان ته یوه بېلگه بولي او د هغه له مخې یې زده کوي، نو ځکه باید ښوونکی ډېر ښکلی خط ولري او لیک یې پوخ وي، کله چې زده کوونکي دې حد ته ورسېږي چې پخپله وکولای شي کلمات گډ کړي، جملې ورنه جوړې کړي، نو دوی باید د نکلونو په لیکلو پیل وکړي او له خپله ځانه مقالې او پروگرامونه ولیکي، نه دا چې صرف د ښوونکي پر املا بسنه وشي. د لومړنۍ دورې په پای کې باید زده کوونکي د لیک برخه کې پوره مهارت ولري او په اسانۍ او چټکۍ لیک ولیکلی شي.

زموږ موخه داده چې زده کوونکي دې لیک لیکل په هماغه بڼه چې لویان ورته اړتیا لري زده کړي، دوی باید دوستانو او خپلوانو ته لیک ولیکلای شي، پر پاکت یې پته ولیکلای شي، فورمې ډکې کړای شي، عرض پاڼه، حواله، رسید او ساده یادښتونه ولیکلای شي.

لومړی ټولګی:

په لومړي ټولګي کې د زده کوونکو د لاسونو عضلو هومره چې اړ دي وده نه وي کړي، نو په ښکلي او پوخ ليک د کلماتو ليکل ورته گران وي، نو ښه به وي دوی ته لږ څه پنډ پښلونه او داسې کاغذ، چې ليکي يې سره لرې وي ورکړل شي، چې حروف لږ څه لوی او په اسانۍ ورباندې وليکلای شي. تر ليکلو مخکې زده کوونکي يو شمېر لارښوونو ته اړ وي: که زده کوونکو د وړکتون يوه دوره تېره کړې وي، نو هلته يې په رنگه پښل رنگول زده وي او يو شمېر انځورونه رسمولای شي دا د گوتو په کارولو د قلم نيولو او په نورو مهارتونو کې مرسته کوي. په پيل کې ممکن زده کوونکي حروف په هوا کې صرف انځور کړي او پښل په ليکنه وڅرخوي، ممکن په خاورو او شگوبي وليکي، پر تخته هم ليکل وکړي، نو دا ټولې ليکنې د دوی لومړنۍ ليکنې او د انځورونو ښه لري، په ښه ډول ليکل ورته گران دي، نو ښوونکی بايد د زده کوونکي استعداد ته څېر وي، ځکه د يوه شخص استعداد د هغه د کار په پرمختگ کې ډېر اغېزمن وي، ښوونکی چې په ليکلو او غلط ليکلو کې مرسته کوي او اصلاح کوي يې، زده کوونکي مينه ښيي چې څه وليکي چې ده ته مفهوم ولري، لکه دده خپل نوم. که دی اړ اېستل شي چې زيات شمېر حروف نقل (کاپي) کړي، نو د ليکلو په برخه کې يې مينه کميږي، ځکه دی هغه څه غواړي چې ده ته مفهوم ولري، دی ډېر مشق او تمرين ته هم اړ دی، چې دا ټول بايد په پام کې ونيول شي. ليکل په تمرين او د زده کوونکو په ودې ښه کيږي او پرمخ ځي، ليکل يو د ځنډ مهارت دی، دا په يوه اونۍ، يوه مياشت ان په يوه کال کې نه زده کيږي. ارواپوهان وايي چې کين لاسي زده کوونکي په زور هرومرو په ښي لاس باندې ليکلو ته مه اړ باسي، ځکه د ليک د ځنډني او ځنډني ډک پړاو لامل گرځي ان دا چې ممکن زده کوونکي د ژبې له ستونزې سره مخامخ شي، لکه ژبه بند بدل يا د ژبې لکنټ (د ژبې گوډتيا)، خو ورو ورو دې وهڅول شي چې له ښي لاس څخه کار واخلي دا يې په گټه ده، ځکه چې ډېر شمېر سامانونه د ښي لاسو خلکو لپاره جوړ شوي، چې په کين لاس نشي نيول کېدای، که زده کوونکي کين لاسي وي، نو کاغذ بايد کينې خواته وربب (مايل) ونيسي، نو ښوونکي دې وگوري چې هغه په صحيح ډول ږدي او کنه؟

په ليکلو کې ځينې د پام وړ ځانگړتياوې:

۱. بايد ټول حروف په ليکلو کې په يوه ښه (متحد الشكل) وي.

۲. وضاحت: ليکنه بايد واضحه وي.

۳. ليک بايد صفا او ښکلی وي.

۴. چټکوالی او اساني پکې وي.

بايد په ياد ولرو چې ليکل هغه وسيله ده چې يو وگړی خپله مفکوره او عقیده د هغه په وسيله نورو ته بيانوي، نو که د ليکلو طرز ډېر ښه وي زده کوونکي له هغه سره ډېره مينه ښيي، نو کله چې مينه او دلچسپي وي، هغه ډېر ژر او ښه زده کيږي.

په لومړيو او دوهمو ټولگيو کې د ليکلو دمهارت وده او دهغې لارې چارې:

بايد ليکلو ته د زده کوونکو مينه وپارول شي، له زده کوونکو سره بايد مرسته وشي چې د خپل نوم ليکل زده کړي، هغه په خپل ميز وليکي، د خپل کتاب پر پوښ يې وليکي، په هغه کوټ بند يې وليکي، چې خپلې جامې پرې زړوي او د هغه انځور لاندې چې ده کښلی خپل نوم وليکي... ښوونکی بايد هغه اړتياوې

چې موږ ليكلو ته اړيو زده كوونكو ته وښيي ترڅو زده كوونكي د ليك په اړتيا او موخه پوه شي. د بېلگې په توگه ځينې مهم خبرونه دې پر تخته وليكي، د ورځې نېټه دې وليكي، د نورو زده كوونكو نومونه دي وليكي، د لايقو زده كوونكو نومونه دې وليكي او بيا دې زده كوونكي د هغو لوستلو ته راوبولي، بايد له زده كوونكو سره مرسته وشي هغه ستونزې چې په ليكلو كې لري حل او لري شي، ښوونكي بايد د هغوی ستونزې وپېژني او په خپله شخصاً هغه حل كړي او له هغوی سره دې مرسته وشي چې املايي كلمې او جملې جوړي او ښې وليكي، نوي لغات وليكلای شي او خپله مفكوره وليكلای شي. دوی بايد ودي ته چمتو شي. هغوی ته دې وښودل شي چې سم كيني، لږڅه دې مخ خواته ځان كور كړي بيا دې ليكنه پيل كړي، دومره دې هم نه كړو پېرې چې پزه يې پر پنسل يا كاغذ ولگيږي، خپلې څنگلې دې پر مېز كېږدي، خپل رنگ دي ځان ته نږدې كېږدي، چې هغه ورنه چپه نشي، كاغذ دې ډېر ښه مخې ته كېږدي او داسې نورې مرستې او لارښوونې. په هره اونۍ كې دې يو ځانگړی وخت ليك ته وټاكل شي چې ښكلی، چټك او واضح ليك پكې زده شي، زيات ليدل شوي چې زده كوونكي د ليكلو په برخه كې خپلې كورنۍ دندې پر مخ نه بيايي، د هغوی املايي غلطۍ نه اصلاح كيږي او د ليك ښكلا ته پام نه ساتل كيږي، نو تر هغو چې د ليك لپاره بېل وخت ونه ټاكل شي، يوازې د قرائت، تاريخ، جغرافيا، املا او د نورو مضامينو په وخت كې نشي زده كېداى او نه وده موندلای شي.

لنډيز:

۱- ليكل بايد له داسې حالت څخه پيل شي چې زده كوونكي ته هدف او مفهوم ولري، لكه پر انځور كړي رسم باندې يې د نوم ليكل.

۲- زده كوونكي بايد د ليكلو له مشق او تمرين څخه مخكې په تحريري ښو بلد شي، د ښوونځي په لومړيو ورځو كې ښوونكي كولای شي چې د مياشتو نومونه زده كوونكو ته وليكي، د زده كوونكو نمونه وليكي، د هغو كارونو ليكل پر تخته وليكي، چې په هغه ورځ بايد ترسره شي، ځكه چې زده كوونكي بايد په دې پوه شي چې د ښوونكي ليكل شوي كرنې مانا لري او هره ليكنه يوه مانا لري او كرنې او ليكنه په حقيقت كې علامې دي.

۳- په لومړيو وختو كې له زده كوونكو څخه د برياليتوب ډېره هيله نشي كېداى، هغوی ته بايد لومړی وخت وركړل شي چې صرف د تختې له مخې د ښوونكي ليكنې نقل (كاپي) كړي، ځينې زده كوونكي د نورو پر تله په چټكۍ پر مخ ځي، خو ښوونكي بايد له فردي توپيرونو خبر وي.

۴- زده كوونكي بايد وهڅول شي چې له خپله ځانه لنډ نكلونه وليكي.

۵- بايد له هرې لارې گټه واخيستل شي او زده كوونكو ته حروف وروپېژندل شي، لكه ليدل، تعقيببول د كرنو، تلفظ، په گوته يا په قلم پر كاغذ د حرف تعقيب، له اواز سره ليك، له كلمې سره پر تله كول او داسې نور او بيا هره نوې كلمه تر هغو په زده كوونكو تکراراً تلفظ او وليكل شي چې ډاډه شو پرته له دې چې اصل موډل ته وگوري هغه له ياده ليكلای شي.

۶- په يوه اونۍ كې بايد بېلا بېل وختونه د ليك لپاره بېل كړای شي او په هر لوست كې چې د هر مضمون وي د ليك ښكلي كولو ته پاملرنه وشي.

۷. د زده کوونکو د لیک د لېکنې پروخت باید د لیکلو کړنو، فاصله، وضاحت، بسکلا، تنظیم او نورو ته پام وشي.

د دغو ټولو پورته ذکر شویو اصولو او اړونو د ښه ترسره کولو لپاره د بېلگې لپاره د افغانستان لپاره د سویډن کومېټې له خوا خپاره شوي د لومړي، دوهم او درېیمو ټولگيو د لوست کتابونو د لمن لیکونو تمرینونه، هدايات او یادښتونه، چې زیات شمېر یې د ښوونکو لپاره هم دي ډېر ګټور بولو، هغه دي ټول په پام کې ونیسي. پر زده کوونکو دي تطبیق او له نوي درس څخه مخکې دي د هغه د اجرا ډاډ ترلاسه شي.

پېنځم څپرکی

په لومړینو ټولگيو کې د خبرو او افادې قوه

ښوونکی باید د دې خبرې په ارزښت ښه پوه وي، چې زده کوونکو ته باید له هماغه لومړي ټولگي څخه د نظر څرګندولو، خبرې کولو او موخو ښودلو وخت ورکړل شي، ځکه له هغه څخه ښوونځي ته له راتګ څخه څلور کاله مخکې هر وخت د خبرې کولو هبله شوې، خو اوس اړ کیږي چې په ټولگي کې غلی کيني، نو دا ورته دروند تمامیږي، هغوی اړتیا لري چې خبرې وکړي او خپل نظريات څرګند کړي. یو ښه ښوونکی له هماغه لومړي ټولگي څخه زده کوونکي په دې روږدي کوي، چې مخکې له خبرې کولو خپل لاس اوچت کړي او اجازه واخلي، د خبرو په مهال دې نوبت په پام کې ولري، د بل د خبرو پر وخت باید په درناوي خبرو ته غوږ ونیسي. یو بد میلان چې ان په لویانو کې لیدل کیږي دادی، چې غواړي ټول په یوه وخت کې خبرې وکړي او هر یو غواړي له بل څخه په لور غږ خبرې وکړي، دا کار په ټولگي کې د ننه د مناقشاتو پروګرام له ستونزو سره مخامخولای شي، خو منظم مناقشات د ډېرې ښې روزنې بنسټ جوړوي، هېڅ جرګه، غونډه او مجلس تر هغو نشي جوړېدای ترڅو د خبرو نوبت په پام کې ونه نیول شي، ښوونکی دې د زده کوونکو اړتیا خبرو کولو ته په پام کې ولري او دغې اړتیا ته ځواب ووايي او تسکین ورکړي، یعنې یوه موضوع غوره شي بیا دې زده کوونکي د هغې په اړه خبرو او مناقشې ته په نوبت وبلل شي او زده کوونکي دې وهڅول شي، چې د افادې قوه ښه وروزي، مناسبې کلمې وکاروي او په طبیعي بڼه خبرې وکړي، هڅه دي وشي چې د زده کوونکو خبرې غوڅې نه کړو. ځینې ښوونکي ټول لیک لوست زده کړي او ښوونه روزنه صرف د درسي قرائت او کتاب متن پورې تړي، دوی صنفی مناقشې ته نه وخت ورکوي او نه ارزښت ورکوي، یوازې کتاب په زده کوونکو حفظوي، هغوی وېره لري چې د زده کوونکو پوښتنو ته به ځواب ونشي ویلای، نو ښوونکی باید په پرلپسې ډول مطالعه وکړي چې له ورځنیو پېښو څخه خبر وي، که ښوونکی سره له دې هم کومې پوښتنې ته بې ځوابه شو، نو په صداقت او صراحت دې ووايي چې نه پوهېږم، خو بله ورځ به معلومات حاصل او ځواب راوړم او دادې وښيي چې په نړۍ کې هېڅوک په ټولو

خبرونه پوهیږي، ان دا چې زده کونکي دي ټول دغې پوښتنې ته راووبولي او ورته ودې وایي چې دا خو ښه پوښتنه ده او د کورنۍ دندې په ډول دې هغوی ته وسپاري، مقصد دا چې د زده کوونکو د پلټنو او کنجکاوۍ حس باید وپارول شي، ځینې وخت ځینې پوښتنې خو څو څو اوبونه لرلای شي او ممکن هر زده کوونکی یې په بېلې بېلې نظریې وړاندې کړي، نو زده کوونکو ته دې وښودل شي چې هر څوک حق لري د یوې موضوع په اړه بېلابېل نظرونه ورکړي دا د ښې روزنې یو بل اړ دی، خو شرط دادی چې له موضوع څخه بهر نه شي او په بې ارزښته خبرو وخت ضایع نه کړي، دا ډول زده کول او تجربې د زده کوونکو په راتلونکي ژوند کې غوره اغېزه لري.

په لوړو ټولګیو کې افاده او خبرې کول :

لکه چې وویل شول په لومړنیو ټولګیو کې مهم هدف دادی چې :

۱- د زده کوونکو چمتو کول دې ته چې په لیکلي یا شفاهي نظریاتو او مفکورو باندې ښه پوه شي او هغه بېرته ښه افاده کړای شي.

۲- دوی وکولای شي پر هغه څه چې پوه دي هغه نورو ته یا افاده کړي یا یې ولیکي.

۳- زده کوونکو ته مورنۍ ژبه ګرانول او له هغې سره مینه پیدا کېدل، له مطالعې او لوست سره د هغوی د مینې راپارول او د کتابونو، مجلو او اخبارونو لوستلو ته هڅول.

۴- د مورنۍ ژبې د ویونو په مانا پوهول، د لیک لوست ښه والی، د هغوی د لغاتو د ذخیرې زیاتول او د ژبې بډایول.

موږ باید په ښوونه او روزنه کې خپل راتلونکي اهداف او موخې په پام کې ونیسو، د بېلګې په ډول دا باید له موږ سره مطرح وي، چې ایا زده کوونکي به مثلاً شل کاله وروسته زموږ له درس څخه څه گټه واخلي؟ هغه باید لیک او لوست وکولای شي، دخپل هېواد د پرمختګ، حکومتی چارو او نورو مسلو په اړه ډېر ښه پوهیږي. دوی باید په دې وتوانیږي چې خپلې مفکورې په ښه ډول ارایه کړای شي، نو ځکه نن ورځ موږ هغه څه ورته ښایو چې - باورته اړ دي.

اوس به را شو د لوړو ټولګیو په اړه: سره له دې چې دلته زده کوونکو لیک لوست زده کړی وي، خو په پوره ډول نه وي، که ددغو ټولګیو ښوونکو مسلکي روزنه نه وي ترلاسه کړي، امکان لري زیات شمېر زده کوونکي لوست د توتي په شان میخانیک ضبط او یاد کړي پرته له دې چې په مفهوم یې پوه شي، په تېره چې د دغو ټولګیو مضامین زیات شمېر یې مهم دي، لکه: ساینسي مضامین (کیمیا، ریاضی، بیولوژی...) ټولنیز مضامین، لکه: (تاریخ، جغرافیه او نور) دي. دوی ان دا چې ممکن تر اوسه لا د لوست پر وخت گوته پر کرښه کاري او د شونډو په خوځولو په لوړ غږ کرښې ولولي، چې دا ناوړه عادت دی. که وغواړو دا ډول زده کوونکي چې اوس لوی لوی هلکان او نجونې دي او موږ ورسره مرسته کوو، نو باید له دوی څخه داسې ماهر لوستونکي جوړ کړو چې د لوست پر وخت مفهوم او مانا ترلاسه کړي، نو لومړی به دوی لوست ته وهڅوو چې د مانا اخیستو په برخه کې د دوی علاقه او دلچسپي را پیدا شي، دلته د زده کوونکو د معلوماتو اتفاق پراخېږي، دوی دا وخت د دنیا د براعظمنو په اړه کتابونه لولي، نو کله چې دوی غواړي د نړۍ په اړه معلومات ترلاسه کړي، علاقه یې نوره هم زیاتېږي، چې د نورو هېوادونو او نورو

خلکو په اړه پوه شي ، لوست يوازې د پښتو او دري ژبې لوست نه دی ، بلکې نور مضامين هم د ښوونې او روزنې مهمه برخه جوړوي ، چې ددغو مضامينو د مطالعې ساحل ، اسباب او وسايل هم سره توپير کوي . د بېلگې په ډول د هريوه مضمون په اړه لاندې بېلابېل فعاليتونه ترسره کېدای شي :

جغرافيه	تاريخ	ساينس
د نقشې مطالعه	د موزيمونو کتنه	مطالعاتي راپورونه او ليکل
د نقشو جوړول	مطالعاتي راپورونه	تجربې ترسره کول
د گرافونو رسمول	دمشهورو خلکو ژوند ليک کتل	نمايشات
د چارټونو جوړول	تاريخي گراف جوړول او نور	لابراتوارونه
د راپورونو ليکل او نور		د علمي تجربو د يادداشت کتابچې

په لوړو ټولگيو کې اکثراً لوست په گروپي بڼه نه وي ، بلکې په انفرادي ډول وي ، خو دلته هم دنويو اصطلاحاتو او لغاتو پېژندل ضرور دي او هغه څه چې لولي بايد پر هغو پوه شي . د چارټ ، نقش ، گراف او نور د لوست په برخه کې هم د لوست مهارت مهم او ارزښتمن دی ان دا چې د اخبار د کتنې او مطالعې پر وخت درست او صحيح لوستل خاص ارزښت لري او دا بايد د لوړو ټولگيو د درسي فعاليت يو جز شي . ځکه د اخبار لوستل د معلوماتو په زياتوالي کې رول لري ، ددې په لوستلو دوی له تاريخ ، جغرافيه ، د هېواد له حالاتو او نورو څخه خبرېږي ، د خپل هېواد له صادراتو او وارداتو څخه خبرېږي ، له قوانينو او مقرراتو خبرېږي ، په ملگرو ملتونو کې د خپل هېواد نماينده پېژني ، په نورو هېوادونو کې د خپل هېواد سفيران پېژني ، که زده کوونکي دا وخت له اخبار لوستلو سره عادت شي ، نو خپل دا عادت ټول عمر ساتي په دې توگه له درسي کتابونو سره دوی ته نور درسي ممد يا درسي مرستندوی مواد ډېر ضرور دي . که په ځينو سيمو کې پښتو ژبو زده کوونکو ته پارسي او پارسي ژبو زده کوونکو ته پښتو ښودل کېږي ، نو دا ډېر اسانه ده ، ځکه يو خو د دواړو ژبو الفبا عين الفبا ده ، بل دا چې په دواړو ژبو کې ليک له ښې خوا ترسره کېږي او زيات شمېر لغات شريک دي ، نو د دوهمې ژبې په زده کړه کې بايد لاندې مهارتونه په پام کې ونيول شي :

په لوستلو کې پرته له دې چې ژبه په نظر کې ونيول شي ، دا مهمه ده چې له هغه څخه مفهوم يا مانا واخېستل شي ، نو دې موخې لپاره لاندې پړاوونه ضرور دي .

- ۱- زده کوونکي بايد اړ شي چې د لوستلو په ترڅ کې مانا او مفهوم ته ډېر ښه ځير شي .
- ۲- دوی بايد له لوستلو کېدونکو متنونو څخه د لوست پر وخت د واقعاتو او پېښو تسلسل او پرلپسې والی تعقيب کړي او اصلي مفکوره ذهن ته وسپاري .
- ۳- مهم تشرېحات يادداشت کړي .
- ۴- هغه څه چې لوستي يې دي د هغه نتيجه په يو دوه جملو کې خلاصه کړای شي .
- ۵- د هغو ټولو هداياتو تعقيب او عملي کول ، چې د ليکنې په پای کې راغلي .
- ۶- ښه به وي لوستل د کره کتنې په بڼه وي يعنې تنقيدي اړخ ولري او مواد يې ارزيايي شي .

۷. لږ څه لوستل او بيا د هغه په اړه سوچ کول.
  ۸. د خپلو شخصي تجربو په رڼا کې د لوستل شويو مطالبو څېړنه.
  ۹. د اخبار د لوست پړوخت د حقايقو تغير او پېژندل.
  ۱۰. د مهمې مفکورې لپاره د لوست پای ته رسول.
  ۱۱. د مقاييسې او پرتلنې په موخه لوست، مثلاً په عين موضوع کې د دوو بېلا بېلو خبرونو کتل او بيا د هغو پرتله کول.
  ۱۲. د قرائت شويو موادو په ياد ساتل.
- په دې ډول د پورته موادو په تطبيق سره مور کولای شو، چې په لوړو ټولگيو کې د زده کوونکو مهارت لوړ بوځو او د دوی د معلوماتو سطحه او چته او مطالعه يې اغېزمنه شي.

په لوړو ټولگيو کې د ليکنې افادې بڼه والی:

د ژبښوونې يوه مهمه موخه داده چې د زده کوونکو د ليکنې (تحريرې) افادې قوه ځواکمنه او بڼه شي. ليکل کېدونکي درسونه دغې موخې ته د رسېدو لپاره ډېر بڼه وسایل دي. د پوهنې وزارت د لومړنيو زده کړو پروگرام همدا وړانديز لري چې که زده کوونکي کوم وخت دخپلو ليدنو کتنو پایلې په ليکلي ډول بيانوي، نو دوی بايد وهڅول شي ترڅو خپل ابداعي او شخصي احساسات څرگند کړای شي او په ليکلي بڼه يې وړاندې کړای شي (۲ ماده، ۸ مخ).

ان دا چې زده کوونکو ته وخت ورکړي چې په گڼه توگه په ليکلو کې برخه واخلي، چې په دې ډول زده کوونکي بڼه زده کولای شي او رهنمايي يې اسانه کيږي. بڼه به وي چې د بېلگې په ډول ښوونکی د ښوونځي له ورځنيو پېښو څخه گټه واخلي، زده کوونکي د هغو ليکلو ته وهڅوي، له ورځنيو پېښو څخه يادداشت وليکي او ساده مسایل په ليکلي بڼه راوړي، خو د لوړو ټولگيو لپاره بيا لاندې وړانديزونه صورت نيولای شي:

۱. هغه ټول اړونه چې د همدې رسالې په لومړۍ برخه کې وويل شول، بايد هغه ټول تر کار لاندې ونيول شي.
۲. بڼه به وي د زده کوونکو له خوا ډېر ساده نکلوونه وليکل شي.
۳. د لوست په اړه بېلا بېلې مقالې پخپله د زده کوونکو له خوا وليکل شي.
۴. ډېر لنډ ډيالوگونه او لنډ ډارمونه د زده کوونکو له خوا وليکل شي.
۵. د عرض پاڼو، اسنادو، اعلانونو او نورو ليکل.

زده کوونکي د خپلې مورنۍ ژبې په کارولو کې ډېرو تمرينونو ته اړتيا لري، هغوی بايد ولولي، وليکي، جملې جوړې کړي او خپله پوهه په کار واچوي او ښوونکي دې ورته املا ووايي او دوی وهڅوي چې نوي لغات په جملو کې وکاروي. هغه بڼې گنج چې له پخوا په دې برخه کې مور ته را پاتې دي، هغه د ديني لارښوونکو، علماوو او پېشوايانو ويناوې او ليکلي اثار، د کلاسيکو شاعرانو ديوانونه، د مورخينو

اسناد اونور دي، دغو ټولو خپل افکار په ليکلې بڼه مور ته را پرې ايښي او مور ته لوی ثروت دی، د دوی ځينې اشعار ډېر لوړ ارزښت لري، چې د ډېرو اوږدو کلونو په ترڅ کې دخلکو له خوا منل شوي او خلک يې په هر ځای کې وايي او يادوي يی. دا ادبي مضامين تر اوسه الهام بخښونکي دي، خو بايد په ياد ولرو چې دغو اکثر و ليکنو پخپله دخلکو له احساساتو منشا او ريښه نيولې، نه دا چې هغوی ته املا ويل شوې وي، نن هم مور ډېر يو زده کوونکي وهڅوو چې خپل احساسات او مفکورې پخپله وليکي او په دې برخه کې پياوړي شي، ممکن په لومړيو وختونو کې به د زده کوونکو ليکنې بډايې نه وي، خو ورو ورو به ښې شي. څوک څه پوهيږي چې دنن ورځې د څلورم ټولگي يو زده کوونکی چې خپل احساسات اوس په ضعيفه بڼه ليکي بله ورځ لوی شاعر شي. ان دا چې په لومړنيو ټولگيو کې هم زده کوونکي کولای شي ځينې لنډې کيسې او نکلونه وليکي، لومړی دومره زيات وده نه کوي، چې کلمات په ښه توگه وکاروي نو ښوونکی دې ورته اصلاح کړي، بيا که دا ټولې سره يو ځای شي، نو زده کوونکي ورته ډېر خوشحاليږي او دا به دوی ته ډېر د وياړ ځای وي چې د دوی ليکنې ټولې شي، نو دوی به يې څو څو واړه لولي. ښوونکي بايد زده کوونکي داسې وروزي چې خپل ټول احساسات په کار واچوي، ځکه چې په دې ډول دوی له خپل شاوخوا او چاپيريال څخه ډېر ښه خبريږي او معلومات يې زياتيږي، کېدای شي ښوونکي له زده کوونکو څخه پوښتنه وکړي چې د دوی لپاره ډېره ښه بوختيا او مصروفيت کوم دی او له څه شي سره مينه لري؟ يا دا چې ايا هغه ډېر ښکلې څيز چې تر اوسه مو ليدلی څه شی دی؟ يا هغه څه چې په نړۍ کې دوی ته ډېر په زړه پورې دي هغه کوم شی دی؟ يا دا چې کوم شی چې تاسو ته ډېر مهم برېښي د هغو په اړه خبرې وکړي او څه وليکي او دا هم وليکي چې ولې دا ورته ډېره مهمه ښکاري. ځينې وخت کېدای شي زده کوونکو ته وويل شي چې دخپلو شاوخوا شيانو او پېښو په اړه څه وليکي يا کومه پېښه يې چې ليدلې د هغې په اړه څه ووايي، کېدای شي ښوونکي بېلا بېلې په زړه پورې پېښې زده کوونکو ته د مقالو لپاره غوره کړي، د بېلگې په ډول د الوتونکو د مهاجرت په اړه چې منی يوې خواته ځي او پسرلی بېرته راځي يا د اوبنانو د کاروان سفر هم يوه په زړه پورې مقاله جوړوي، کېدای شي زده کوونکي پخپله خوښه يوه موضوع غوره کړي او هغه وليکي يا يې بيان کړي، خو ښوونکي دې ورته عمومي لارښوونې وکړي. زده کوونکي بايد په خپل ښوونکي ډاډه وي او په دې هم ډاډه ولري چې ښوونکي يې دوی نه رتي او نه هم د دوی په ليکلو پورې خاندني. دوی بايد ډاډه وي چې ښوونکي د دوی ليکنې هڅوي او هغوی ته درناوی کوي او ستايي يې او هڅول يې ښه دي. ان دا چې زده کوونکي دي وهڅول شي چې پخپله خپلې غلطۍ ومومي که ښوونکی څو څو ځايه د دوی په ليکنه کرښه وکارې او هغه ورته غلطه ثابته کړي، نو ممکن زده کوونکي ناهيلي شي او بيا به هېڅکله څه ونه ليکي، خو که ددې پر ځای ورته وويل شي چې عين موضوع، په څه ډول ډېره ښه ليکل کېدای شي، نو زده کوونکي بيا هم ليکي او بيا يې هم ليکي او ښه يې ليکي.

د لوړو ټولگيو زده کوونکي کولای شي خپلې ديوالي جريدې پخپله جوړې کړي او په هغو کې د خپل ښوونځي اخبار څرگند کړي. پورته ذکر شوې لارې او له دوی سره يو شمېر نور روشونه دي، چې زده کوونکي په ښه ليکلو کې روزي او وده ورکوي.

وينا (تقريري افاده):

هغه څه چې د ليکنې (تحريري افادې) په برخه کې وويل شول هماغه ټکي د وينا يا د تقريرې افادې په اړه هم اغېزمن او ضرور دي او همداسې ارزښت لري، په دې برخه کې چې کومه موخه په پام کې ده هغه داده چې بايد زده کوونکي داسې وروزل شي چې وکولای شي په راتلونکي کې خپل افکار او نظريات ډېر ښه افاده کړای شي او په وينا کې يې څرگند کړای شي. د لومړنيو زده کړو په برخه کې بايد د وينا ښه روزلو لپاره لاندې اهداف تعقيب شي:

۱. د دې ټکي په کلکه په پام کې نيول چې زده کوونکي غواړي خبرې وکړي او خپل افکار څرگند کړي او ښوونکي بايد د دې وخت ورکړي.

۲. د افادې قوه هغه وخت ښه وده مومي چې زده کوونکي په ښوونځي کې له داسې فرصتونو سره مخامخ شي چې په طبيعي ډول خبرو ته اړتيا پېښه شي او دوی ته د وينا ضرورت پيدا شي.

۳. د يوې موضوع ښه افاده په دې پورې تړلې چې په موضوع ښه پوهه موجوده وي.

۴. زده کوونکي هغه وخت ښه افاده کولای شي چې د خپلو سترگو ليدلې پېښې پر شرحې سربېر خپله هم څه څرگندونې پرې زياتې يا وراضافه کړي.

۵. بايد هڅه وشي چې زده کوونکي هر تعبير او افاده په خپل خپل ځای وکاروي.

۶. کله چې زده کوونکي د يوې موضوع د بيانولو او څرگندولو لپاره گومارل کيږي، نو د دې اړ شي چې د مربوطه موضوع په اړه لازم لغات و مومي او هماغه لازم کلمات وکاروي.

۷. ښوونکي بايد دې ټکي ته ځېر شي چې زده کوونکي خپله افاده په مناسبه، صحيح او طبيعي ډول ترسره کړي، چې هغه څه ټول ووايي کوم چې دده مافې الضمير کې دي.

۸. کله چې زده کوونکي د کوم څه په اړه خبرې او وينا کوي، نو هغوی ته دې وخت ورکړل شي چې موضوع منظمه او پرته له ځنډه او د خبرو له پرې کېدو افاده کړي.

د مذاکرې او مباحثې (خبرو اترو) په اړه ځينې وړاندیزونه:

۱. ښوونکي، زده کوونکي ته وخت ورکوي چې د مباحثې د ټولو شرايطو په پام کې نيولو سره د ښوونځي يا وروځني ژوند په اړه خبرې اترې وکړي.

۲. د علمي سيراو خپلو ليدنو کتنو څرنگوالي بيان کړي.

۳. د کورنۍ يا سفر په اړه خبرې کول.

۴. له راډيو څخه يې اورېدلې ويناوې بيان کړي.

۵. بايد په کلکه زده کوونکي دې ټکي ته پام وکړي چې په خپل وار وروسته له اجازې څخه خبرې وکړي او هېڅکله د نورو خبرې اخلال نه کړي.

اخځليکونه:

۱. حکيم، گل رحمن: د ارواپوهنې ښوونځي د کورد خپرونو څانگه ۳۷۸ الميريز کال پېښور.

- ۲- حکمتي خپرنوال جلات خان د ښوونکي غږ عرفان مجله (۱۳۷۰ کال د غبرگولي او چنگاښ دويمه گڼه ۴۰-۴۵ مخونه.
- ۳- حميدي، عبدالشکور: سيستم تعليم و تربيه در دوره های ابتدايي متوسط و ثانوي، عرفان مجله، پورته ياده شوي گڼه ۱۸-۳۰ مخونه.
- ۴- روهي، محمد صديق: د زده کړې ځيني عمومي پرنسيپونه عرفان مجله د ۱۳۶۱ کال د تلې اوومه گڼه ۱-۹ مخونه.
- ۵- ژواک، محمد دين: د پښتو د زده کړې لارې عرفان مجله ۱۳۴۹ د غبرگولي او چنگاښ درېيمه او څلورمه گڼه ۷-۹ مخونه.
- ۶- کونفورث موريس او نور زبان تفکر و شناخت د فيروز شيروانو ژباړه ۱۳۴۰ المريز کال د کابل چاپ.
- ۷- ورد ليک: اصول تدريس ارت لسان د هاشم ژباړه د ښوونې او روزنې موسسه ۱۳۴۴ کال، کابل (گستتري چاپ).
- ۸- د سويدين دکومپټي بېلا بېل درسي کتابونه چې همدا اوس د هېواد په يو شمېر سيمو کې تدريسېږي.
- ۹- درسي لکچر نوټونه (۱۳۷۷-۱۳۷۸ او ۱۳۷۹) کلونه کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځي.
- ۱۰- د گڼ شمېر سيمينارونو دمقالو مجموعې چې د بېلا بېلو هغو موسسو له خوا جوړ شوي چې اوس اوس د افغانستان د ښوونې او روزنې په اړه کار کوي او ددغې رسالې ليکوال د ځينو دغو سيمينارونو غړيتوب درلود.

۱۱. word laic the Teaching of language U.S.A1978.